

KINNITAN  
Käskkiri T-19  
27.03.2009

Kristi Lüüde  
OÜ Naba juhatuse liige

## **ERALASTE AED NABA**

## **Õ P P E K A V A**

## SISUKORD

SISUKORD.....	2
1.Lasteasutuse liik ja eripära.....	3
1.1 Naba traditsioonid.....	4
1.2 Rühmad ja lapsed.....	5
1.3 Naba missioon.....	5
1.4 Naba väärtused .....	5
2.Õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgid, põhimõtted ja korraldus .....	6
2.1 Õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgid .....	7
2.2 Õppe- ja kasvatustegevuse läbiviimise põhimõtted .....	8
2.2.1 Lõimitud õppe- ja kasvatustegevus .....	9
2.2.2 Õppimine mängu kaudu.....	10
2.2.3 õppe- ja kasvatustegevuse vormid ja meetodid.....	10
2.3 Õppe- ja kasvatustegevuse korraldus .....	11
2.3.1 Rühma õppe- ja kasvatustegevuse kavandamine .....	11
2.3.2 Päevakava .....	12
Eralasteaed Naba on avatud igal tööpäeval 7:30 – 18:30.....	13
2.3.3 Hommikuring.....	13
2.3.4 Keskkonna kujundamine.....	14
3.Koostöö lapsevanemaga .....	15
3.1 Koostöö vormid.....	15
4.Erivajadustega laste arengu toetamise põhimõtted ja korraldus.....	16
4.1 Erivajaduste liigid.....	17
5.Üldoskused .....	18
5.1 Mänguoskused .....	19
5.2 Tunnetus- ja õpioskused.....	19
5.3Sotsiaalsed oskused .....	20
5.4Enesekohased oskused .....	20
6.Valdkondade õppe- ja kasvatustegevuste eesmärgid, korraldus ja sisu ning lapse arengu eeldatavad tulemused vanuseti.....	21
6.1 Valdkond Mina ja keskkond .....	21
6.2 Valdkond Keel ja kõne .....	30
6.3 Valdkond Matemaatika .....	39
6.4 Valdkond Kunst .....	44
6.5 Valdkond Muusika .....	49
6.6 Valdkond Liikumine .....	54
7. Lapse arengu hindamise põhimõtted ja korraldus .....	62
7.1 Lapse arengu hindamise korraldus:.....	62
7.2 Arenguestlused .....	63
8.Õppekava uuendamise ja täiendamise kord .....	64

## 1. Lasteasutuse liik ja eripära

Eralasteaod Naba on 4-rühmaline lasteaed 2-7-aastastele lastele, mis avas oma ukseid 8.04.2005. Naba asub Pirital looduslikult kaunis ja mitmekülgses keskkonnas. Lasteaod asub männimetsa ääres, Piritä ürgoru lähedal ja merest 10-minutilise jalutuskäigu kaugusel. Eralasteaod Naba on lapsele turvaline koht, kus on loodud suurepäraseid tingimused lapse igakülgseks ja loomulikuks arenguks. Lastega töötavad väga head ja oma tööd armastavad spetsialistid, kes on perele partneriks ja toetajaks väikese maailmanaba arendamisel ja kasvamisel. Rühmameeskonnas on kaks õpetajat ja üks abiõpetaja, kelle peamiseks tööülesandeks on õpetaja assisteerimine õppe- ja kasvatustegevuste läbiviimisel. Igapäevatoos tegelevad rühmas lastega samaaegselt 2 täiskasvanut – õpetaja ja abiõpetaja. Lisaks tegelevad lastega muusikaõpetaja, ujumis- ja liikumisõpetaja, loovliikumise treener ning logopeed vastavalt vajadusele. Õppekasvatuseprotsessis rakendatakse lapsekeskset pedagoogikat, mille aluseks on lapse arengust lähtuv õpetamisviis.

Arhitekt Vahur Sova poolt projekteeritud maja on jagatud kahte tiiba – põhjapoolus ja lõunapoolus, milles kummaski on kaks rühma. Lisaks söögitoale, spordi- ja muusikasaalile on Nabas bassein, mis võimaldab lasteaialastel osaleda ujumistegevustes. Naba sisekujundaja Mare Tosmin on interjööri loomisel lähtunud looduslikkusest ja naturaalistest värvidest, mis on segatud linnalike, modernsete nüanssidega. Naba sai 2005.aastal tunnustatud kui parim puitehitis.

Naba õueala on varustatud atraktsioonidega erinevas vanuses lastele. Lisaks on Naba laste kasutuses nn tagaaed e loodusala, kus on rohkesti ruumi sportlikeks tegevusteks, loodusvaatlusteks ning loovmänguks, mille tarvis on tagaaias ka mängumaja, marjapõõsad ja spordivahendid. Tagaaias asub ka "kännuring" õuesõppe ja õueringide läbiviimiseks. Naba õueala on 2006. aastal Tallinna Haridusameti poolt tunnustatud parima õuealaga lasteaiaks.

### Õuesõpe

Lisaks igapäevastele õuesõppetegevustele on Nabas alates 2006. aasta kevadest toimunud õuesõppeprojekt "Naba suvi õues", mille raames viiakse suvekuudel enamasti õppe- ja kasvatustegevusi läbi õuealal. Õues on loodud tegevuspiirkonnad, kuhu on planeeritud temaatilised tegevused, matkatakse lähiümbruses, käiakse õppekäikudel ja

viiakse läbi temaatilisi projekte.

### **Terviseedendus**

2009.aastal liitus Eralasteaed Naba tervistedendavate lasteaedade võrgustikuga. Tervisekasvatuse läbiviimiseks koostatakse igaks õppeaastaks tegevuskava, mis on kooskõlas õppeaasta moto ja üldeesmärkidega. Lastele suunatud tervist edendavad tegevused on planeeritud rühma õppeaasta tegevuskavas ning kajastuvad erinevates valdkondades. Nabas on loodud tugivõrgustik erivajaduste varajaseks märkamiseks ja lapse arengu igakülgseks toetamiseks. Kõnetuge vajavate lastega töötab logopeed, kes teeb muuhulgas individuaalset tööd muukeelsete lastega eesti keele omandamiseks. Vajadusel on võimalik kasutada eripedagoogi teenust nii õpetajate kui lapsevanemate nõustamisel. Koostöös Eesti Moreno Keskusega pakume vajadusel psühholoogilist nõustamist.

### **Väärtusarendus**

2008. aastal osales Eralasteaed Naba HTM-i riikliku programmi "Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009-2013" ettevalmistavas etapis, mille käigus osaleti uuringus „Lasteaiapäeva diskursuse analüüsi rakendusvõimalusi väärtusarenduseks”, kaardistati Naba põhiväärtused ning loomisel on Naba terviklik väärtusprogramm. 2010. aasta novembris osaleti konkursil "Väärtuskasvatus lasteaias: ideede korv", kus Naba tunnustati silmapaistva väärtusarendusalase töö eest. 2011.aasta novembris osaleti konkursil "Väärtuskasvatus lasteaias: lood ja tegelased", kus Naba pälvis tiitli „Väärtuskasvatuse lasteaed 2011“. Ühiste väärtuste kujundamine Nabas on pidev protsess ja planeeritud tegevus, mis kajastub Naba igapäevategevustes, keskkonnas ning mis tugineb eelkõige täiskasvanud nabakondlaste eeskujule.

### **Huviharidus**

Lisaks lasteaiale tegutseb Nabas ka beebiklubi, huvialakool, eelkool, pikapäevarühm ja päevahoid. Huvialakooli sihtgrupiks on peamiselt eelkooliealised lapsed. Huvikooli olemasolu võimaldab avastada ja toetada lapse andeid ning osaleda lasteaialapsel huvialaringides lasteaias aja sees.

Nabas käib elu aastaringelt. See tähendab, et meie rühmad on peredele avatud ja meie õpetajad ning spetsialistid nende jaoks olemas nii sügisel, talvel, kevadel kui ka suvel. Naba on koduse õhkkonnaga lasteaed, kuhu on hea tulla ja kus on mõnus olla!

## 1.1 Naba traditsioonid

- Õppeaasta avamine
- Sügise sünnipäev
- Isadepäevaüritus ja ühine pudrusöömise hommik
- Jõuluootushommikud
- Jõululaat ja kontsert
- Jõulupeod
- Vanaemade-vanaisade pidu
- Eesti Vabariigi sünnipäeva pidulik aktus ja ühislõuna
- Talve sünnipäev
- Naba teatrifestival
- Naba gala (sünnipäevapidu)
- Emadepäevaüritus
- Kevade sünnipäev
- Naba talgud "Teeme ära!"
- Hooaja lõpetamine ja suvisele õppekavale "Naba suvi õues" üleminek
- Suve sünnipäev ja jaanigrill naba õues

## 1.2 Rühmad ja lapsed

Eralasteaed Naba on perekeskne ja omanäoline lasteaed, kus on 4 liitrühma:

- Tähtsad Tähetargad – Hea Alguse metoodikal töötav rühm
- Nabollo
- Vahva Võluri vennaskond
- Kuldse Draakoni kuningriik

Liitrühmades käivad 2-7-aastased. Õppekasvatuseprotsessis rakendatakse lapsekeskset pedagoogikat, mille aluseks on lapse arengust lähtuv õpetamisviis.

Rühmameeskonnas on kaks õpetajat ja üks abiõpetaja, kelle peamiseks tööülesandeks on õpetaja assisteerimine õppe- ja kasvatustegevuste läbiviimisel. Igapäevatöös tegelevad rühmas lastega samaaegselt 2 täiskasvanut – õpetaja ja abiõpetaja. Lisaks tegelevad lastega 2 korda nädalas muusikaõpetaja, liikumisõpetaja ja ujumistreener. Vastavalt

vajadusele tegeleb lastega logopeed.

### 1.3 Naba missioon

***Kõik meie otsused lähtuvad lapsest, toetades tema igakülgset ja loomulikku arengut ning kujunemist terviklikuks isiksuseks.***

### 1.4 Naba väärtused

**Väärtused, mida soovime lapses kujundada:**

- Lugupidamine endast ja teistest
- Positiivsus
- Hoolivus
- Märkamine
- Ausus
- Sallivus
- Iseseisvus
- Empaatia
- Loovus
- Julgus
- Enesekindlus
- Isikupära

**Keskkonna kujundamisel väärtustame:**

- Lapsekesksus
- Avatus
- Turvalisus
- Tervislikkus
- Säästlikkus
- Mitmekesisus
- Omanäolisus

**Õppe- ja kasvatusprotsess tugineb väärtustele:**

- Mängulisus
- Eakohasus

- Otsustusvõime
- Vastutustunne
- Valikuvabadus
- Aeg
- Protsessikesksus
- Tasakaal
- Terviklikkus
- Loovus
- Vägivallatus
- Paindlikkus

Tuginedes Naba väärtustele on välja kujunenud põhimõtted, millest lähtutakse Naba igapäevases tegevuses:

- Väärtuste kodu on meie südames, väärtused kajastuvad meie käitumises!
- Mäng on väikese inimese rõõm!
- Kõik mida laps oskab ja suudab, teeb ta ise!
- Lapse päev on tervik!
- Usalda protsessi!
- Meil on aega teha suuri tegusid!
- Koos perega lapse heaks!
- Nabas on kõigil hea olla!

## **2. Õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgid, põhimõtted ja korraldus**

Õppimine on elukestev protsess, mille tulemusel toimuvad muutused käitumises, teadmistes, hoiakutes, oskustes, väärtustes ning nendevahelistes seostes. Laps õpib ennekõike mängu, suhtlemise, matkimise, vaatlemise, uurimise, katsetamise ja harjutamise kaudu.

Eralasteaed Naba õppe- ja kasvatustegevuse keskpunktis on laps ja tema vajadused. Iga laps on eriline ja tähtis. Kuna iga laps areneb ja õpib erinevalt, arvestame õppe- ja kasvatustegevuste kavandamisel ja läbiviimisel lapse eripära: võimeid, keele ja kultuurilist tausta, vanust, sugu, tervislikku seisundit, erivajadusi jm individuaalseid erisusi. Täiskasvanul on õppe- ja kasvatusprotsessis toetav, suunav ja nõustav funktsioon.

Igakülgne lapse arengu toetamine lasteasutuses on meeskonnatöö, kus osalevad pedagoogid, lapsevanemad, abiõpetajad, spetsialistid. Naba pedagoogid toetavad ja nõustavad lastevanemaid õppe- ja kasvatusküsimuste lahendamisel.

Eralasteaed Naba õppe- ja kasvatustegevus toetab lapse kasvamist isikupäraseks, aktiivseks, vastutus-, otsustusvõimeliseks, üldtunnustatud normidele vastavalt käituvaks ning vajadusel oma käitumist korrigeerivaks, avatuks ja tundlikuks, iseendast ja teistest hoolivaks koostöövalmis inimeseks.

## 2.1 Õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgid

Eralasteaed Naba õppe- ja kasvatustegevuse üldeesmärk on:

- tagada lapse mitmekülgne ja järjepidev areng kodu ja lasteasutuse koostöös.

Üldeesmärgist lähtuvalt toetab Naba õppe- ja kasvatustegevus lapse kehalist, vaimset, sotsiaalset ja emotsionaalset arengut, mille tulemusel kujuneb lapsel:

- terviklik ja positiivne minapilt
- ümbritseva keskkonna mõistmine
- eetiline käitumine ning algatusvõime
- esmased tööharjumused
- kehaline aktiivsus ja arusaam tervise hoidmise tähtsusest
- arenevad mängu-, õpi-, sotsiaalsed ja enesekohased oskused.

Eesmärkide saavutamiseks on Nabas loodud hoolikalt planeeritud, lapse igakülgset arengut toetav ja turvaline füüsiline, vaimne ja sotsiaalne keskkond, et arendada lapse suutlikkust:

- aktiivselt ja iseseisevalt tegutseda
- kavandada oma tegevust
- algatada ja katsetada
- olla loov, kujutlusvõimeline ja leidlik
- arutleda ja oma arvamust avaldada
- teha valikuid, otsustada ja vastutada
- seostada uusi teadmisi varasemate kogemustega
- kasutada omandatud teadmisi erinevates tegevustes ja olukordades



- osaleda ühistegevuses ja teha koostööd
- analüüsida oma tegevust ja hinnata selle tulemuslikkust
- tunda rõõmu enda ja teiste õnnestumistest
- tulla toime ebaõnnestumistega
- pidada lugu oma maast ja keskkonnast

## 2.2 Õppe- ja kasvatustegevuse läbiviimise põhimõtted

Koolieesles eas õpib laps praktiliselt tegutsedes. Olulisel kohal on õppimine mängu, kaaslaste ja täiskasvanutega suhtlemise ja ümbruses toimuva jäljendamise kaudu. Õpetaja on protsessi juht, kes loob lähtuvalt rühma ja laste eripärast lastele arengut toetava ja vajadustele vastava füüsilise, vaimse ja sotsiaalse keskkonna. Vajalike õpioskuste omandamiseks on lapsel vaja tegutsemiseks piisavalt aega ja vabadust, et ta saaks ümbritsevat avastada, oma tegevust kavandada, uurida ja katsetada, oma tegevuse lõpetada ja tehtut kaaslastega jagada.

Lapse õppimise soodustamiseks on oluline, et tegevus on mitmekesine, tugineb lapse huvile ja pakub rõõmu ja eduelamusi. Laps on õppe- ja kasvatustegevuses aktiivne osaleja ja tunneb tegutsemisest rõõmu. Õpetajad kaasavad lapsi tegevuste kavandamisse, julgustavad tegema valikuid ja tehtut analüüsima.

Eralasteaed Naba peamisteks õppe- ja kasvatustegevuse läbiviimise põhimõteteks on:

- lapse arengut ja sotsialiseerumist soodustava keskkonna loomine
- lapse individuaalsuse ja tema arengupotentsiaali arvestamine
- lapse tervise hoidmine ja edendamine ning liikumisvajaduse rahuldamine
- lapse loovuse toetamine
- mängu ja aktiivse tegutsemise kaudu õppimine
- humaansete ja demokraatlike suhete väärtustamine
- lapsele turvatunde, eduelamuste tagamine
- üldõpetusliku tööviisi rakendamine
- eesti kultuuritraditsioonide väärtustamine ning teiste kultuuride eripäraga arvestamine
- kodu ja lasteasutuse koostöö

Õppe- ja kasvatusprotsessis lähtutakse järgmisest:

- eakohasus
- võimetekohasus
- füüsiline aktiivsus
- koostöö
- väärtuspõhisus
- turvalisus
- lapse motiveerimine tuginedes lapse huvidele
- mängulisus
- lõimimine

### 2.2.1 Lõimitud õppe- ja kasvatustegevus

Õppe- ja kasvatustegevuse seob tervikuks lapse elust ja ümbritsevast keskkonnast tulenev temaatika. Õppe- ja kasvatustegevusi viiakse enamasti läbi valdkondi ja tegevusi lõimides. Lõimimisel lähtutakse üldõpetuslikust põhimõttest, kus erinevaid valdkondi käsitletakse õppetegevuses samaaegselt ning kus käsitletavat teemat on omavahel seotud ja loogilises järjekorras, moodustades terviku.

Lõimitakse järgmisi tegevusi: kuulamine, kõnelemine, lugemine ja kirjutamine, vaatlemine, uurimine, võrdlemine, arvutamine ning mitmesugused liikumis-, muusika- ja kunstitegevused. Lõimitud õppe- ja kasvatustegevused soodustavad lapse igakülgset arengut ja on vastavuses tema arengule omase teadmiste omandamise viisiga.

### 2.2.2 Õppimine mängu kaudu

Mäng on koolieelses eas lapse põhitegevus, mille vältel areneb lapse isiksus tervikuna. Mäng on lapse arengu alus ja kõige loomulikum ja eakohasem õppimise viis. Laps mängib seepärast, et see pakub talle huvi, pinget ja põnevust. Läbi mängu planeeritud õppe- ja kasvatustegevuses toimub teadmiste omandamine loomulikult ja iseenesest, kus laps on motiveeritud ja aktiivne tegutseja. Mängides õpib laps tundma ümbritsevat keskkonda, looma seoseid, lahendama probleeme ja väljendama mõtteid, looma kontakte ja suhtlema. Iga mängukogemus on ühtlasi õpikogemus.

### 2.2.3 õppe- ja kasvatustegevuse vormid ja meetodid

Peamised õppe- ja kasvatustegevuse vormid on:

- mäng
- rühma ühistegevused
- valiktegevused alarühmades
- individuaalsed tegevused

Õpetajad kasutavad õppe- ja kasvatustegevuses meetodeid, mis võimaldavad tegevuses kombineerida aktiivsemaid ja rahulikumaid tegevusi. Meetoditeks on:

- vaatlus
- vestlus, arutelu
- kuulamine
- jutustamine
- küsimuste esitamine ja neile vastamine
- õppekäik, matk, ekskursioon
- draamaõpe (lavastus, rollimäng)
- käeline tegevus (joonistamine, maalimine, voolimine, meisterdamine, kleepimine, konstrueerimine)
- laulmine, muusika kuulamine, rütmimängud
- õppemängud
- liikumismängud
- loovmäng
- lauamäng
- avalik esinemine
- katsed, uurimused
- videosalvestuste vaatamine
- grupitöö
- iseseisev töö

### 2.3 Õppe- ja kasvatustegevuse korraldus

Eralasteaed Naba korraldab õppe- ja kasvatustegevust õppeaastati. Õppeaasta algab 1. septembril ning kestab 31. augustini. Lasteaia õppe- ja kasvatuskorralduse aluseks on

Eralasteaed Naba õppekava, mis on seotud arengukavaga ja vastavuses lasteasutuse riikliku õppekavaga.

### 2.3.1 Rühma õppe- ja kasvatustegevuse kavandamine

Lasteaia õppekavale tuginedes koostavad rühmameeskonnad rühma õppeaasta tegevuskavad, arvestades rühma ja laste eripära: vanust, arengut, võimeid, keelelist ja kultuurilist tausta, sugu, terviseseisundit, erivajadusi jne.

Rühma õppeaasta tegevuskava koosneb kahest osast: üldosast ja tegevuskavast.

Üldosas esitatakse:

1. Rühma eripära ja laste nimekiri
2. Õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgid ja põhimõtted
3. Õppe- ja kasvatustegevuse korraldus
4. Rühma õppe- ja kasvatustegevuse kavandamine
5. Rühma päevakava
6. Põhimõtted töös erivajadustega lastega
7. Koostöö lapsevanematega
8. Lapse arengu hindamise põhimõtted ja korraldus
9. Valdkondade õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgid ja sisu ning lapse arengu eeldatavad tulemused vanuseti.

Rühma õppeaasta tegevuskavas esitatakse:

1. Lapse arengu jälgimine ja koostöö lapsevanematega, kus kavandatud tegevused on planeeritud kuude lõikes.
2. Õppe- ja kasvatustegevuste aastakava, mis on planeeritud nädalati ja kus kajastuvad:
  - kuuteema
  - nädalateema
  - õppe- ja kasvatustegevused valdkonniti

Õppe- ja kasvatustegevuste aastakava koostatakse kahes osas:

- ajavahemikus 1.september – 31.mai
- suvine õppekava „Naba suvi õues“ 1.juuni – 31.august

Tuginedes rühma õppeaasta tegevuskavale koostab rühmameeskond rühma nädalakava. Nädalakavas on ära toodud:

- õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgid
- nädala teema
- päeva teema
- õppetegevused ja -sisu ainevaldkonniti
- meetodid, materjalid, vahendid
- koostöö perega
- üritused

Muusika-, liikumis- ja ujumistegevuste kavad koostatakse kuupõhiselt ja neis kajastuvad:

- eesmärgid vanuseti
- tegevused
- märkused (soovitused lapsevanematele, üritused jms)

Õppetööd kavandatakse vanuseliselt kahes osas: 2-4 ja 5-7-aastastele lastele, arvestades iga lapse arengut ja individuaalset eripära. Rühma õppe- ja kasvatustegevuse kavandamine on paindlik ja võimaldab õpetajal teha vajadusel muudatusi. Õppesisu valikul lähtutakse põhimõttest – lähemalt kaugemale, üksikult üldisemale. Õppe- ja kasvatustegevus seostatakse kodukohaga, lapsele lähedaste inimeste, ümbritseva keskkonna ja loodusega.

### 2.3.2 Päevakava

Õppe- ja kasvatustegevus tugineb rühma päevakavale, mis määrab vastavalt laste eale päevarütmi, kus vahelduvad igapäevatoimingud, laste mäng, vabategevused ja õpetaja poolt kavandatud õppe- ja kasvatustegevused. Päevakava tagab lapsele ea- ja võimetekohased tegevused.

Eralasteaed Naba on avatud igal tööpäeval 7:30 – 18:30.

7:30 – 8:45                    Laste saabumine. Mäng ja vabategevus. Individuaalne töö lapsega

8:45 – 9:15	Hommikueine
9:15 – 9:30	Mäng ja vabategevus
9:30 – 10:30	Hommikuring. Arendavad tegevused
10:30 – 12:10	Arendavad õuetegevused, õuesõpe. Vaba mäng õues.
12:10 – 12:40	Lõunasöök
12:40 – 13:00	Magamaminek, unejutt
13:00 – 15:00	Puhkeaeg
14:00 – 15:30	Arendavad tegevused, ujumine, individuaalne töö lapsega
15:30 – 16:00	Õhtuode
16:00 – 18:30	Mäng ja vabategevus toas või õues. Laste kojuminek

Muusika-, liikumis- (sh akrobaatika eelõpetus ja loovliikumine) ja ujumistegevused toimuvad 2 korda nädalas kindla ajakava alusel. Liikumis- ja ujumistunnis käivad lapsed vanuserühmade kaupa, mis annab õpetajatele võimaluse viia lastega läbi tegevust vastavalt laste vanusele ja võimetele. Muusikategevused toimuvad terve rühmaga koos. Muud planeeritud õppe- ja kasvatustegevused ning vabategevused toimuvad kogu päeva jooksul.

### 2.3.3 Hommikuring

Hommikuring on lapse päeva oluline osa, kus saadakse kokku ja alustatakse üheskoos päeva. Hommikuringi peamiseks eesmärgiks on positiivse ja sõbraliku rühmaõhkkonna ja ühistunde (meie-tunde) loomine ning häälestamine päeva tegevustele. Hommikuringides selgitab õpetaja välja laste huvid ja teadmised käsitletavast teemast ning saab tagasisidet omandatu kohta, kaasates lapsed tegevuste kavandamisse.

Hommikuringi sisu:

- rituaalid ja igapäeva rutiinsed tegevused (rühma laul või luuletus, terering, kuu, päeva jms määramine, sõbra kohaloleku kontroll jms)
- vestlusringid ja arutelud (kogemuste, arusaamade ja mõtete jagamine)
- sissejuhatus päevateemasse ja tegevustesse
- jagunemine valiktegevustesse (lapsed kavandavad oma tegevust – millal mida tehakse)

Hommikuringis lapsed õpivad:

- tundma kaaslast – peavad meeles ja kasutavad üksteise nimesid, tunnevad siirast huvi kaaslaste tunnete ja huvide vastu
- kuulama kaaslast ja ootama oma järjekorda
- jagama asju, tähelepanu, kogemusi, ruumi, aega jne.
- arvestama kaaslasega
- liituma tegevustega – kujuneb jaatav hoiak väikeste gruppidega ühinemiseks
- olema sallivad ja sõbralikud – õpivad aktsepteerima kaaslaste arvamust ja erinevust
- tegema koostööd – lahendavad probleeme ja tegutsevad ühiselt
- lahendama konflikte – lapsed õpivad, et rääkides probleemidest ja jagades tundeid ning seisukohti saab edukalt konflikte lahendada

### 2.3.4 Keskkonna kujundamine

Eralasteaias Naba on loodud lapse arengut ja õppimist soodustav keskkond, mis on turvaline, toetab emotsionaalset heaolu ja pakub mitmekülgseid tegutsemis- ja mänguvõimalusi koos selleks vajalike mängu- ja õppevahenditega. Naba rühmades on kaks ruumi, mille kujundamisel on peetud silmas, et need oleksid turvalised ja esteetilised ning võimaldaksid tegutseda lastel ühiselt, gruppides ja üksi.

Rühmaruumid on jagatud tegevuspiirkondadeks (keskused, pesad):

- lugemispesa
- kirjaoskus
- kunst
- matemaatika
- teadus
- lauamäng
- ehitusmäng
- loovmäng
- kodumäng
- veemäng

Tegevuspiirkonnad on eraldatud avatud riulitega, kus vahendid on lastele kättesaadavad

ja paigutatud silmade kõrgusele, mis võimaldab olla lapsel aktiivne, iseseisev ja loov tegutseja. Tegevuspiirkondadesse on olenevalt laste vanusest planeeritud vähemalt 2-4 valiktegevust päevas, mis sisaldavad erineva raskusastmega ülesandeid. Kavandatud tegevusi viiakse enamasti läbi valdkondi lõimides.

### 3. Koostöö lapsevanemaga

Hea koostöö lasteaia ja pere vahel on aluseks lapse kohanemisele lasteaias ning turvatunde tekkimisele lasteaias viibides. Perekonnal on kanda kõige olulisem osa lapse kasvatajana. Lasteasutuse pedagoogid teevad lapsevanemaga koostööd lapse arengu toetamiseks. Tähtis on teha koostööd kõikide pereliikmetega, kes on lastega lähedastes suhetes. Positiivne koostöö põhineb avatud suhtlusel, dialoogil, vastastikusel usaldusel ja lugupidamisel ning konfidentsiaalsusel.

Lapsevanemal võimaldatakse osaleda õppe- ja kasvatusprotsessi kavandamises ja läbiviimises ning anda tagasisidet lasteasutuse tegevusele. Õppe- ja kasvatustegevuse dokumendid on lapsevanemale kättesaadavad ja lapsevanemal on võimalus teha omapoolseid ettepanekuid. Lapsevanemate tagasisidel on oluline osa Naba teenuse kvaliteedi parandamisel.

#### 3.1 Koostöö vormid

**Esimene lasteaia külastamine.** Enne kui laps tuleb lasteaeda, ootame peret külastama Naba, et tutvuda lasteaia keskkonna, õppe- ja kasvatustegevuse põhimõtete ja korraldusega ning rühmameeskonnaga.

**Igapäevane suhtlemine.** Lapse arengu ja kasvamise toetamiseks on oluline õpetajate ja lapsevanemate vaheline avatud suhtlemine ja informatsiooni vahetamine. Lapsevanemad vahendavad last mõjutavat vajalikku infot õpetajatele ja õpetajad annavad vanematele regulaarselt tagasisidet lapse tegemistest lasteaias. Igal rühmal on e-posti aadress, mille kaudu toimub suur osa info vahetamisest (nädalakavad, menüüd, ürituste teated jne).

**Perevestlused** toimuvad vähemalt 1X aastas, koolieelikute peredega 2X aastas. Perevestlused on individuaalsed vestlused, kus fookuses on lapse areng ja edusammud. Vestluse käigus ühtlustatakse kasvatuspõhimõtteid ja väärtusi, selgitatakse välja



vastastikused ootused, lapse arenguvajadused ning seatakse edasiseks tegevuseks ühised eesmärgid.

**Rühmakooolekud.** Kaks korda aastas, sügisel ja kevadel, toimuvad lastevanemate koosolekud. Sügiseseks peateemaks on eelseisva õppeaasta plaanid ja eesmärgid. Kevadel tehakse kokkuvõtte möödunud aastast.

**Rühma infovoldik** sisaldab kõige olulisemat infot õppeaasta kohta, mis aitab perel paremini orienteeruda lasteaia tegemistes. Voldik sisaldab: rühma logo, rühma head tava, päevakava, ühisüritusi, kontakte.

**Rühmade küllastamine.** Lastevanemad on oodatud osalema rühma igapäevategevustes. Rühmategevuses osalemine toetab lapse turvatunnet ja positsiooni rühmas. Samas annab lastevanemale võimaluse vahetult kogeda, kuidas toimub õppe- ja kasvatustegevus rühmas ning näha oma last tegutsemas lasteaia keskkonnas.

**Avatud tegevused** on kavandatud tegevused, kus lastevanem saab koos lapsega tegutseda ja/või jälgida õppe- ja kasvatusprotsessi.

**Ühisüritused** on laste, perede ja lasteaia personali ühised ettevõtmised ja peod, kus on võimalus koos tegutseda ja läbi ühistegevuse üksteisega paremini tuttavaks saada. Lastele on ühisüritused võimalus harjuda avaliku esinemisega.

**Infoalad, stendid** kajastavad informatsiooni lasteaia igapäevategevuse kohta: rühma õppeaasta tegevuskava, nädalakava, menüü, kodukord, "lapsesuu", ürituste info jne.

**Koolitused ja seminarid lastevanematele** toimuvad vähemalt 4 korda aastas aktuaalsetel ja lastevanemaid huvitavatel teemadel.

#### **4. Erivajadustega laste arengu toetamise põhimõtted ja korraldus**

Erivajadustega laps on laps, kelle võimetest, tervises seisundist, keelelisest ja kultuurilisest taustast ning isiksuseomadustest tingitud arenguvajaduste toetamiseks on vaja teha muudatusi või kohandusi lapse kasvukeskkonnas (mängu- ja õppevahendid, ruumid, õppe- ja kasvatusmeetodid jm) või rühma tegevuskavas.

Erivajadustega lapse, sealhulgas andeka lapse arengu toetamine lasteaias on meeskonnatöö, milles osalevad kõik lapsega tegelevad pedagoogid, spetsialistid ja tugipersonal.

Erivajadusega lapsega tehtava töö peaesmärk on:

- laps saab aluse elamaks täisväärtuslikku elu hoolimata erivajadusest
- lapse erivajadus märgatakse selle tekkefaasis
- varajane sekkumine

Vajadusel koostavad rühma pedagoogid õppeaasta alguses koostöös logopeedi jt spetsialistidega ning lapsevanemaga lapsele individuaalse arenduskava. Vähemalt üks kord õppeaastas tehakse kokkuvõtte individuaalse arenduskava rakendamisest, arengukeskkonna sobilikkusest ning lapse edasistest vajadustest.

Nabas töötab logopeed, kes üks kord aastas (sügisel) vaatleb kõiki lasteaia lapsi ning vajadusel annab lapsevanematele soovitusi logopeediliseks tegevuseks lapsega või muu erispetsialisti poole pöördumiseks. Psühholoogilisel nõustamisel on Naba koostööpartner Moreno Keskus ja vajadusel korraldatakse abi või vahendatakse kontakte.

#### 4.1 Erivajaduste liigid

**Kõnehäiretega lapsed.** Õpetajad on eeskujuks õige keelekasutusega ja tarvitavad lihtsaid lauseid. Rääkimise kõrval kasutatakse pilte või esemeid. Suuremat tähelepanu pöörame häälikute ja sõnade õigele kasutamisele, õigete sõnalõppude moodustamisele. Õppe- ja kasvatustegevustes kasutatakse erinevaid hääliku- ja kõneharjutusi. Õpetajad teevad koostööd logopeediga ja kasutavad lihtsamaid harjutusi rühmategevustes.

**Muukeelne ja kakskeelne laps, multikultuursed lapsed.** Lasteaed toetab erineva keele ja kultuuri taustaga perest lapse kohanemist uues keelekeskkonnas. Õpetajad aitavad lapsel toime tulla, kasutades lihtsaid korrektseid lauseid. Vajadusel vestlevad lapsega temale mõistetavas keeles (vene, soome või inglise keel). Samuti kaasavad teisi lapsi toetama ja abistama muukeelset last eesti keele omandamisel ning tutvustavad teistele lastele muukeelse lapse päritolu ning annavad nõu lapsega suhtlemisel.

**Andekad lapsed.** Õpetajad märkavad last, kellel on eriline huvi ja eeldused teatud valdkonnas ning suunavad lapsi huvipakkuvatele ja arendavatele tegevustele. Õppe- ja kasvatustegevustes kavandatakse lapsekesksed tegevused lähtuvalt tema individuaalsest arengust tuginedes tema tugevatele külgedele.

**Vasakukäelised lapsed** paigutatakse istuma nii, et söömisel ja muudel tegevustel oleks

lapsel mugav tegutseda. Vasakukäelistele lastele on rühmas spetsiaalsed käärid. Lapse õpetamisel on abiks lasteaias olemasolev teemakohane kirjandus.

**Allergiad.** Koostöös lapsevanematega selgitatakse välja lapse toetamise võimalused lasteaias ja informeeritakse lapsega tegelevat personali. Toidutalumatuse korral teavitatakse lasteaia kokka, kes arvestab lapse erivajadust tema menüüs.

**Üliaktiivsed lapsed.** Koostöös lapsevanemaga püüavad õpetajad välja selgitada üliaktiivsuse võimalikud põhjused. Tegevustes kasutatakse individuaalse lähenemise printsiipi, suunates last rahulikule tegevusele ja võimaldatakse talle rahulikke ja mõtlemist nõudvaid mängu. Õpetaja pöörab lapsele palju individuaalset tähelepanu, vajadusel teeb koostööd erispetsialistidega või soovib lapsevanemal pöörduda eripedagoogi või psühholoogi poole.

**Koolipikendusega laps.** Kuna Nabas on liitühmad, käib laps edasi samas rühmas tuttavate rühmakaaslastega. Vajadusel koostab rühmaõpetaja koostöös spetsialistidega lapsele individuaalse õppekava.

## 5. Üldoskused

Lapse üldoskuste kujunemist toetatakse kõigi õppe- ja kasvatustegevuste kaudu, erinevate valdkondade sisusid lõimides. Õppekavas eristatakse nelja üldoskuste rühma:

- mänguoskused
- tunnetus- ja õpioskused
- sotsiaalsed oskused
- enesekohased oskused.

### 5.1 Mänguoskused

Mäng on eelkoolieas lapse põhitegevus. Mängu käigus omandab ja kinnistab laps uut teavet, uusi oskusi, peegeldab tundeid ja soove, õpib suhtlema, omandab kogemusi ja käitumisreegleid. Mänguoskus on kõigi üldoskuste ning õppe- ja kasvatustegevuse eri valdkondade oskuste ja teadmiste arengu alus.

Õppe- ja kasvatustegevuse tulemusel 6–7aastane laps:

- tunneb mängust rõõmu ning on suuteline mängule keskenduma
- rakendab mängudes loovalt oma kogemusi, teadmisi ja muljeid ümbritsevast maailmast
- algatab erinevaid mänge ja arendab mängu sisu
- täidab mängudes erinevaid rolle
- järgib mängureegleid ning oskab tuttavate mängude reegleid teistele selgitada
- suudab mängu käigus probleeme lahendada ja jõuda mängukaaslastega kokkuleppele
- tunneb rõõmu võidust ja suudab taluda kaotust võistlusmängus
- kasutab mängudes loovalt erinevaid vahendeid.

## 5.2 Tunnetus- ja õpioskused

Tunnetusoskused on oskused tahtlikult juhtida oma tunnetusprotsesse – taju, tähelepanu, mälu, mõtlemist, emotsioone ja motivatsiooni. Tunnetusoskuste arengu alusel kujunevad õpioskused. Õpioskuste all mõistetakse lapse suutlikkust hankida teavet, omandada teadmisi ja oskusi ning uurida ja katsetada.

6–7aastane laps:

- saab aru lihtsamatest seostest (hulk, põhjus, tagajärg), tajub esemeid, sündmusi ja nähtusi tervikuna
- mõtleb nii kaemuslik-kujundlikult kui ka verbaalselt, saab kuuldust aru, reageerib sellele vastavalt ning kasutab arutlevat dialoogi
- tegutseb sihipäraselt, on suuteline keskenduma kuni pool tundi
- kavandab ja korraldab oma igapäevategevusi ja viib alustatud tegevused lõpuni
- tegutseb uudses olukorras täiskasvanu juhiste järgi
- suhtub õppimisse positiivselt – tahab õppida, uurida, esitada küsimusi, avastada ja katsetada
- rühmitab esemeid ja nähtusi erinevate tunnuste alusel
- kasutab materjali meeldejätmiseks kordamist.

## 5.3 Sotsiaalsed oskused

Sotsiaalsete oskuste all mõistetakse lapse oskusi teistega suhelda, tajuda nii iseennast kui ka partnereid, võtta omaks ühiskonnas üldtunnustatud tavasid ning lähtuda eetilistest tõekspidamistest.

6–7aastane laps:

- püüab mõista teiste inimeste tundeid ning arvestada neid oma käitumises ja vestluses
- tahab ja julgeb suhelda – huvitub suhetest ja tunneb huvi teiste vastu
- hoolib teistest inimestest, osutab abi ja küsib seda vajadusel ka ise
- osaleb rühma reeglite kujundamisel
- oskab teistega arvestada ja teha koostööd
- loob sõprussuhteid
- saab aru oma-võõras-ühine tähendusest
- teeb vahet hea ja halva käitumise vahel
- mõistab, et inimesed võivad olla erinevad
- järgib kokkulepituid reegleid ja üldtunnustatud käitumisnorme
- selgitab oma seisukohti.

#### 5.4 Enesekohased oskused

Enesekohaste oskuste all mõistetakse lapse suutlikkust eristada ja teadvustada oma oskusi, võimeid ja emotsioone ning juhtida oma käitumist.

6–7aastane laps:

- suudab oma emotsioone kirjeldada ning tugevaid emotsioone, nt rõõmu, viha, sobival viisil väljendada
- kirjeldab enda häid omadusi ja oskusi
- oskab erinevates olukordades sobivalt käituda ning muudab oma käitumist vastavalt tagasisidele
- algatab mängu ja tegevusi
- tegutseb iseseisvalt ja vastutab oma käitumise eest
- teab, mis võib olla tervisele kasulik või kahjulik ning kuidas ohutult käituda
- saab hakkama eneseteenindamisega ja tal on kujunenud esmased tööharjumused
- kasutab erinevaid vahendeid heaperemehelikult ning tegevuse lõppedes koristab

enda järelt.

## 6. Valdkondade õppe- ja kasvatustegevuste eesmärgid, korraldus ja sisu ning lapse arengu eeldatavad tulemused vanuseti

Õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgid, sisu, kavandamine ja korraldus ning lapse arengu eeldatavad tulemused esitatakse seitsmes valdkonnas (edaspidi *valdkond*):

- mina ja keskkond
- keel ja kõne
- eesti keel kui teine keel
- matemaatika
- kunst
- muusika
- liikumine.

### 6.1 Valdkond *Mina ja keskkond*

Õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgiks on, et laps:

- mõistab ja tunnetab ümbritsevat maailma terviklikult
- omab ettekujutust oma minast ning enda ja teiste rollidest elukeskkonnas
- väärtustab nii eesti kultuuritraditsioone kui ka oma rahvuse kultuuritraditsioone
- väärtustab enda ja teiste tervist ning püüab käituda tervislikult ning ohutult
- väärtustab keskkonda hoidvat ja keskkonnahoidlikku mõtteviisi
- märkab nähtusi ja muutusi looduses.

Valdkonna *Mina ja keskkond* sisu:

**sotsiaalne keskkond:** mina, perekond ja sugulased, kodu, lasteaed, kool, ametid, kodumaa, eesti rahva tähtpäevad, kombed, teised rahvused Eestis, lapsed mujal maailmas, üldinimlikud väärtused ja üldtunnustatud käitumisreeglid; tervise väärtustamine, tervislik toitumine, inimkeha; ohuallikad ning ohutu käitumine

**looduskeskkond:** kodukoha loodus, muutused looduses, elukeskkond, inimese mõju loodusele

**tehiskeskkond:** ehitised, kodutehnika, jäätmed, transpordivahendid, jalakäija ohutu

liiklemine, turvavarustus, virtuaalkeskond.

Õppe- ja kasvatustegevuse kavandamisel ja korraldamisel:

- valitakse valdkonna temaatika lapse igapäevaelust ja teda ümbritsevast keskkonnast, mis hõlmab sotsiaalset keskkonda, loodus- ja tehiskeskkonda, sealhulgas tervise- ja liikluskasvatust
- suunatakse last ümbritsevat maailma märkama, uurima ning kogema mängu ja igapäevatoimingute kaudu, võimaldades lapsel ümbritsevat tajuda erinevate meelte ning aistingute abil: vaadeldes, nuusutades ja maitstes, kompides, kuulates helisid
- lõimitakse erinevaid tegevusi: võrdlemist, modelleerimist, mõõtmist, arvutamist, vestlemist, ettelugemist, kehalist liikumist, kunstilist ja muusikalist tegevust
- suunatakse last mängudes, ümbritsevas looduses, liikluses, oma tervises seisundis jm märgatu kohta küsimusi esitama (probleemi püstitama), küsimustele vastuseid leidma (oletama ja oletusi kontrollima) ja märgatust ning kogetust järelt tegema
- suunatakse last materjale ja vahendeid säästlikult kasutama, hoolivalt ja heaperemehelikult käituma.

Lapse arengu eeldatavad tulemused **3-4-aastaselt**.

**Sotsiaalne keskkond:**

- ütleb küsimise korral oma ees- ja perekonnanime
- vastab õigesti küsimusele, kas ta on tüdruk või poiss
- ütleb vastuseks vanuse küsimisele oma ea või näitab sõrmedel
- nimetab pereliikmeid: *ema, isa, õde, vend*
- teab õdede, vendade nimesid
- vastab küsimusele oma kodu ja pereliikmete kohta
- oskab nimetada oma rühma nime
- suudab leida oma koha rühmas: *kapp, voodi, käterätik jne*
- nimetab rühmas olevaid esemeid
- ütleb küsimise korral rühmakaaslaste ja õpetajate nimed
- nimetab pereliikmete koduseid toimetusi
- matkib lihtsamaid töövõtteid
- asetab töövahendeid kokkulepitud kohta
- osaleb jõukohasel viisil vanemate laste ja täiskasvanute tegevuses kodumaale

tähtsatel päevadel: *ruumide kaunistamine, laulude laulmine; peoriiete kandmine jm*

- leiab Eesti lippu nähes erinevate värvide seast Eesti lipu värvid
- räägib oma sünnipäevast: *kuidas tähistatakse*
- nimetab küsimise korral pühadega seotud tegevusi
- teab mõistete *hea ja paha* tähendust
- meeldetuletamise korral tervitab, jätab hüvasti, palub ja tänab
- küsimise korral nimetab oma sõprade nimesid
- oskab haiget saanud sõpra lohutada
- teab hammaste hooldamise vahendeid
- harjab hambaid täiskasvanu abiga
- nimetab toiduaineid
- osutab küsimise korral peale, kätele, jalgadele, silmadele, suule, ninale ja kõrvadele
- nimetab esemeid, mis võivad olla ohtlikud: nuga, käärid

#### **Tehis keskkond:**

- tunneb ära oma kodu ja lasteaia ning tuttavad teenindusasutused
- oskab küsimise korral nimetada kodus kasutatavaid kodumasinaid ja -elektronikat: *pliit, pesumasin, kell, külmkapp, televiisor, arvuti jm*
- oskab küsimise korral nimetada sõidukeid: *auto, rong, buss, lennuk, laev, tramm, trol*
- teab jalgrattaga sõitmise nõudeid (kiiver)
- leiab loodusest prahti ja toob selle kokkulepitud kogumiskohta (prügikast, prügikott, ämber)
- teab mõisteid sõidutee, kõnnitee
- teab helkuri kasutamise vajalikkust
- teab valgusfoori ja tulede tähendust (punane, kollane, roheline)

#### **Looduskeskkond:**

- tunneb rõõmu looduses(õues) viibimisest
- oskab osutamise korral minetada metsa, muru, lille, puud
- oskab küsimise korral nimetada tuttavat looma ja tema kehaosi
- oskab küsimise korral nimetada tuttavat lindu
- teab, et mõned loomad elavad metsas ja mõned inimeste juures(kodus)
- oskab nimetada tuttavaid putukaid (sipelgas, lepatriinu, mesilane)



- eristab tuntumaid puu-ja aedvilju välimuse ning nimetuse järgi
- oskab osutamise korral nimetada tuttavaid lilli
- oskab küsimise korral iseloomustada ööd ja päeva
- oskab nimetada talve ja suve iseloomulikke nähtusija tunnuseid
- oskab nimetada erinevaid ilmastikunähtusi
- mõistab, et lilli nopitakse vaasi panekuks
- teab, et prügi visatakse selleks ettenähtud kohta
- teab, et taimed ja loomad vajavad kasvamiseks vett ja toitu

Lapse arengu eelatatavad tulemused **5-6-aastaselt**.

**Sotsiaalne keskkond:**

- oskab öelda oma nime, vanuse ja soo
- kirjeldab oma perekonda
- kirjeldab oma kodu: eramu, korter, talumaja
- nimetab kodu asukoha: linnas (tänav, linn), maal (talukoha nimi)
- kirjeldab pereliikmete koduseid tegevusi ja nimetab oma kohustused nende hulgas
- nimetab oma lasteaia nime
- oskab kirjeldada oma tegevusi ja mängu
- teab nimetada lasteaia töötajaid ja nende tegevusi
- teab oma, võõra ja ühise tähendust
- oskab nimetada vanemate ametid
- kirjeldab üldtuntuid elukutseid oma kodukohas
- loetleb tuntumate ametite juurde kuulvaid töövahendeid
- põhjendab mängu- või töökoha korrastamise vajadust
- teab oma rahvust ja keelt ning riigi tähtsamaid sümboleid
- oskab nimetada sündmusi mille puhul heisatakse riigilipp
- oskab nimetada erinevaid rahvusi oma rühmas ja kodukohas
- kirjeldab tähtpäevi peres
- oskab kirjeldada tuntumaid rahvakombeid (vastlad, mari-ja kadripäev) ja nendega seotud tegevusi
- teab mõistete õige ja vale tähendust
- teab üldtuntud viisakausreegleid
- tunneb ja järgib lauuakombeid
- nimetab küsimise korral sõbra positiivsed omadused
- oskab sõpru lohutada ja abistada

- oskab andeks anda ja leppida
- märkab kaaslast ja oskab teistega arvestada
- oskab väljendada oma emotsioone teisi arvestavalt
- oskab kirjeldada inimeste erinevusi (keeleline, vanuseline, tervisest tulenev) ja abivahendeid (prillid, ratastool jm)
- nimetab tervist hoidvaid tegevusi
- peseb hambaid täiskasvanu juhendamisel
- nimetab hammaste tervise jaoks vajalikke tegevusi
- nimetab toiduaineid mida tuleb süüa iga päev
- oskab nimetada kehaosi ja teab nende vajalikkust
- nimetab kohti, esemeid ja aineid, mis võivad olla ohtlikud
- nimetab tegevusi, mis võivad olla ohtlikud
- selgitab, et õnnetuse korral tuleb pöörduda täiskasvanu poole
- selgitab, miks ei tohi võõrastega kaasa minna

#### **Tehiskeskkond:**

- kirjeldab kodumaja omapära
- oskab nimetada erinevaid ruume lasteaia ning teab nende otstarvet
- oskab kirjeldada lasteaia õueala ning seal kasutatavaid vahendeid
- kirjeldab kodumasinaid ja elektroonikat ning teab nende otstarvet ja nendega seotud ohte
- kirjeldab erinevaid sõidukeid ja teab nende otstarvet
- kirjeldab kuidas tema kodus prügi sortitakse
- teab valgusfoori tulede süttimise järjekorda ning nende tähendust
- teab, kuidas sõiduteed ületada
- oskab ületada tänavat jalgrattaga (jalgratas käekõrval)
- teab liiklusmärkide tähendusi
- teab liiklusvahendite erinevusi ning eriotstarbeliste sõidukite ülesandeid ja tähtsust
- oskab ühissõidukis käituda
- teab turvavöö ja turvatooli vajalikkust sõidukis
- oskab kirjeldada liiklemisohtusi erinevates ilmastikuoludes
- oskab selgitada, kus ja kuidas helkurit kantakse

#### **Looduskeskkond:**

- oskab nimetada oma kodukoha olulisemat veekogu (*meri, jõgi, järv*)
- oskab nimetada tuntumaid seeni ja kirjeldada neid, mis kasvavad kodukoha metsas
- oskab nimetada tuttavaid loomi, kirjeldab nende välimust ja öelda, kus nad elavad
- teab putukate elupaiku: mesilane ja mesitaru, sipelgas ja sipelgapesa
- oskab nimetada ja kirjeldada tuttavaid puid, lilli, puu-ja köögivilju
- eristab ning nimetab päeva ja ööd (*päeva ja öö vaheldumise iseloomustamine ning seostamine taimede ja loomade tegevustega*)
- oskab nimetada kõiki aasta aegu ja neid nimetada
- nimetab ilmastikunähtusi ja kirjeldab neid
- teab õhu vajalikkust ja kasutamist
- mõistab, et joogivett on vaja kokku hoida (*hambapesu, nõudepesu, joogiks võetud vesi*)
- mõistab, et elektrit tuleb kokku hoida (*kustutab toas lahkudes tuled*)
- teab, et inimene saab talvel loomiaidata
- mõistab, et on vaja istutada puid ja muid taimi
- oskab hoida enda ümber puhtust looduses, kodu ümbruses jm
- teab, et taimed ja loomad vajavad kasvamiseks, vett, valgust ja õhku
- oskab kirjeldada erineva temperatuuri mõju taimedele, loomadele ja inimesele

Lapse arengu eeldatavad tulemused **7- aastasel.**

**Sotsiaalne keskkond:**

- oskab end tutvustada
- teab oma kohustusi ja õigusi
- kirjeldab enda omadusi ja huve
- teab oma pereliikmeid ja lähisugulasi
- mõistab, et pered võivad olla erinevad
- jutustab oma vanematest
- oskab kirjeldada oma kodu ja kodukohta
- teab kodust aadressi ja telefoni
- teab lasteaia aadressi
- nimetab erinevaid ameteid lasteaias ja nende vajalikkust
- kirjeldab lasteia kodukorda ning teab rühmareegleid ja traditsioone
- teab kooli, kui õppimise kohta
- oskab kirjeldada, mille poolest lasteaed koolist erineb

- oskab nimetada pereliikmete elukutseid ja ameteid
- teab ja oskab kirjeldada erinevaid elukutseid ning nende vajalikkust
- mõistab töö ja vastutuse tõhtsust
- soovib osaleda jõukohastes kodutöodes
- selgitab raha otstarvet
- nimetab Eesti riigi sümboloid
- teab koduvalla/linna sümboloid
- oskab Eesti kaartil näidata oma kodukohta
- teab Eesti Vabariigi presidendi nime
- oskab nimetada teisi rahvusi ja keeli ning teab nende kombeid ja traditsioone
- suhtelb teisest rahvusest lastega
- teab ja nimetab Eesti lähinaabreid
- teab eesti rahva traditsioone ja kombeid
- teab tähtpäevi ja nende tähistamise vajalikkust (tarkusepäev, emakeelepäev, lastekaitsepäev, sõbrapäev)
- oskab kirjeldada tähtpäevade tähistamist oma lasteaias või kodus
- oskab nimetada riiklikke pühi ja nendega seonduvaid traditsioone
- teab mõistete ausus ja autu tähendust ning oskab vastavalt käituda
- oskab järgida käitumisreegleid erinvates olukordades
- mõistab vastutust oma tegude ja käitumise eest
- oskab luua ja hoida sõprussuhet, teab sõpruse tähendust, oskab kirjeldada sõbraks olemist ning sõber oll
- Kirjeldab tundeid mis tekkivad tülitseades ja leppides
- oskab kirjeldada oma emotsioone ja tundeid
- oskab kaasinimesteg tähelepanelikult käituda
- oskab arvestada oma arvamustest ja huvidest erinevaid huve ja arvamusi
- teab nimetada erivajadustega inimestele vajalikke abivahendeid
- pakub abi erivajadustega inimestele oma võimete ja võimaluste piires
- kirjeldab mida tähendab tema jaoks terve olemine
- kirjeldab, kuidas hoida enda ja teiste tervist
- teab, mis on haigus
- teab, milline tegevus või käitumine kahjustab tervist
- selgitab, miks tekkib hamba kaaries(*hambaaugud*)

- järgib hammaste hooldamise ja hoidmise põhimõtteid igapäevaelus
- oskab nimetada, milliseid toiduaineid on vaja iga päev süüa rohkem ja milliseid vähem, et olla terve
- selgitab, mis on südame ja kopsude kõige olulisem ülesanne, ning teab, millised tegevused aitavad neid hoida tervena
- teab tüdruku ja poisi erinevusi
- teab ja tunneb ümbritsevaid ohte (*olukordadest, inimestest, keskkonnast, loomadest ja käitumisest põhjustatud ohud*)
- teab, millised on turvalise käitumise reeglid erinevates situatsioonides ja keskkondades
- nimetab hädaabinumbri 112 ja oskab seda kasutada
- teab ja kirjeldab, kuidas tegutseda ohuolukorras (*vette kukkumine, läbi jää vajumine, tulekahju, põletus, teadvuseta või raske vigastuse saanud kaaslane*)
- selgitab, kuidas käituda eksinuna linnas/maal või metsas

#### **Tehiskeskkond:**

- oskab kirjeldada vanaaja kodu ja selle sisustust, teab nimetada kõrvalhooneid ning nende otstarvet
- oskab nimetada maja ehituseks kasutatavaid materjale (*puit, kivi jm*)
- oskab nimetada teenindusasutusi ja nende vajalikkust (*kauplus, juuksur, polikliinik, pank, apteek, kingsepatöökoda, kaubanduskeskus jm.*)
- teab nimetada kodukoha olulisi ehitisi (*mõis, kirik, veski jm.*)
- kirjeldab kodumasinaid ja- elektroonikat ning teab nende otstarvet ja nendega seotud ohte (*kirjeldused on täpsemad, võivad lisanduda põllutöömasinad*)
- oskab nimetada või kirjeldada erineva töö tegemiseks vajalikke sõidukeid (*kraanaauto, prügiauto, teerull jm*)
- teab, miks on vaja prügi sorteerida (*paber, plast, patareid*)
- oskab kirjeldada asjade korduva kasutamise võimalusi
- mõistab asjade säästliku kasutamise vajalikkust (*tarbetud ostud, raiskamine*)
- oskab kirjeldada oma teekonda kodust lasteaeda
- teab, kuidas ületada ristmikku
- teab liiklemise erinevusi linnas ja maal
- oskab kasutada hädaabinumbrit 112
- teab kuidas käituda ühissõidukist väljudes

- teab rulluiskude ja rulaga sõitmise nõudeid (*kiiver, põlve- ja küünarnukikaitsmed, ohutud paigad*);
- teab, kuhu kinnitada helkurriba

### **Looduskeskkond:**

- oskab kirjeldada kodukoha loodust, nimetada ning iseloomustada metsloomi, koduloomi, putukaid
- oskab nimetada teravilju, mida kasutatakse söögiks või mis kasvavad kodukoha lähedal põldudel
- nimetab tuntumaid erineva elupaiga ja -viisiga loomi ning kirjeldab nende välimust;
- teab loomade käitumise erinevusi eri aastaegadel (*rändlinnud, talveuni, pesaehitus ja poegade toitmine*)
- oskab kirjeldada tuttavate putukate välimust ja nende elupaiku;
- oskab nimetada ning kirjeldada aias ja metsas kasvavaid taimi (*marjad: mustikas, maasikas, pohl, sõstar, tikker, puud, : õunapuu, pirnipuu, kirsipuu, toomingas, pihlakas jm*)
- kirjeldab oma sõnadega loodust ja inimesi erinevates tsüklites: ööpäev, nädal, aastaring
- seostab muutusi looduses aastaegade vaheldumisega ning oskab neid kirjeldada;
- oskab nimetada inimeste iseloomulikke tegevusi olenevalt aastaajast (*seemnete külvamine, taimede istutamine, põldude kündmine, mererannas päevitamine, veekogudes ujumine, jalgrattaga sõitmine, lehtede riisumine, suustaminejne*)
- oskab nimetada loomade iseloomulikke tegevusi olenevalt aastaajast (*ehitavad pesa, toidavad poegi, talveuni, rändamine lõunasse jm*)
- selgitab ilmastikunähtuste seost aastaegadeaga
- suhtub ümbritsevasse hoolivalt ning käitub seda säästvalt
- kirjeldab, millised on inimtegevuse positiivsed ja negatiivsed mõjud tema kodukoha loodusele
- teab kuidas loomi talvel aidata, ja oskab seda teha
- teab, kuidas viga saanud või inimese hüljatud looma aidata
- teab prügi sortimise vajalikkust ning oskab sortida lihtsamat prügi (*pudelid, paber, olmeprügi*)
- soovib osaleda looduse korrastamises
- selgitab valguse, temperatuuri, vee, toitainete ning õhu tähtsust taimedele,

loomadele ja inimestele

### **Õppe- ja kasvatustegevuse tulemusel 6-7-aastane laps:**

- tutvustab ja kirjeldab iseennast, enda omadusi, huvisid jms
- kirjeldab oma kodu, perekonda ja peretraditsioone
- nimetab ja kirjeldab erinevaid ameteid
- nimetab Eesti riiklikke sümboliteid ja rahvatraditsioone
- mõistab, et inimesed on erinevad ning neil on erinevad vajadused
- oskab eristada igapäevaelus tervisele kasulikku ja kahjulikku
- julgeb keelduda (ühis)tegevus(t)est, kui osalemine on ennast ja teisi kahjustav või ohtlik
- kirjeldab, kuidas ümbritsev keskkond ja inimeste käitumine võib mõjutada tervist
- järgib isikliku hügieeni nõudeid, sealhulgas hammaste hoidmist ja hooldamist
- suhtub ümbritsevasse keskkonda hoolivalt ning käitub seda säästvalt
- kirjeldab kodukoha loodust, tuntumaid taimi, seeni ja loomi
- kirjeldab loodust ja inimeste tegevusi erinevates ajatsüklites: ööpäev, nädal, aastaring
- selgitab, miks on valgus, temperatuur, vesi, muld ning õhk taimedele, loomadele ja inimestele tähtsad
- selgitab ilmastikunähtuste sõltuvust aastaegadest, öö ja päeva vaheldumisest
- mõistab ja märkab enda ja teiste tegevuse mõju ja tagajärgi keskkonnale
- kirjeldab võimalikke ohte kodus, veekogul, liikluses jm
- teab, kuidas jalakäijana ohutult liigelda ning jalgrattaga lasteaia õuealal sõita

## **6.2 Valdkond *Keel ja kõne***

Õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgiks on, et laps:

- tuleb toime igapäevases suhtlemises
- kasutab kõnes õiget hääldust, sobivaid grammatilisi vorme ja mitmekesisist lauseehitust
- tunneb huvi lugemise, kirjutamise ja lastekirjanduse vastu, on omandanud lugemise ja kirjutamise esmased oskused.

Valdkonna *Keel ja kõne* sisu:

- keelekasutus: hääldamine, sõnavara, grammatika
- suhtlemine, jutustamine ja kuulamine
- lugemine ja kirjutamine, lastekirjandus.

Õppe- ja kasvatustegevuse kavandamisel ja korraldamisel:

- lähtutakse põhimõttest, et kõnearendus on lapse kõne ja suhtlemise sihipärane arendamine, kus last õpetatakse eelkõige keelevahendeid (uusi sõnu, sõnavorme ja lausemalle) kasutama suhtlemisel, teadmiste omandamisel, oma tegevuse kavandamisel
- peetakse oluliseks, et lapse kõne arengut toetatakse kõikides tegevustes (mängimine, käelised tegevused, liikumis- ja muusikategevused ning igapäevatoimingud); lapsele luuakse kõnekeskkond, kus ta kuuleb teiste kõnet ning tal on vaja ja ta saab ise kõnelda; laps õpib rääkima reaalsetes suhtlussituatsioonides, tegutsedes koos täiskasvanuga
- suunatakse lapsi ettelugemise, dramatiseerimise, ümberjutustamise, joonistamise, oma raamatute koostamise jm tegevuste kaudu kirjandust mõistma ja hindama; ettelugemiseks valitakse žanriliselt mitmekesiseid raamatuid, et toetada lugemishuvi, lugemis- ja kirjutamisvalmiduse kujunemist
- õpetatakse lugemise ja kirjutamise esmaseid oskusi (häälikupikkuse eristamine, sõnade häälimine jmt) mänguliselt ja igapäevategevustega seostatult
- mitmekesistatakse kirjutamise harjutusi, kasutades erinevaid vahendeid, värvusi jmt.

Lapse arengu eeldatavad tulemused **2-aastaselt**:

#### **Suhtlemine:**

- suhtleb täiskasvanuga esemetega tegutsemise ajal
- eelistab suhtluspartnerina peamiselt tuttavat täiskasvanut
- kasutab suheldes mitteverbaalseid vahendeid (osutamist) koos üksikute sõnadega
- vastab täiskasvanu küsimusele ja korraldusele tuttavas situatsioonis mingi tegevuse, häälitsuse või 1-2sõnalise ütlusega

#### **Grammatika:**

- kasutab tuttavas situatsioonis ja tegevuses grammatiliselt vormistamata 1-2-sõnalisi lauseid (nt Miku õue p.o Mikk tahab õue minna)



- kasutab üksikuid käände- ja pöördevorme juhuslikult mõne sõna puhul (nt ainsuse omastav, osastav, tegusõna 3. pööre)
- kasutab sõnu enamasti ühes, üksikuid sõnu juhuslikult 2-3 vormis
- väljendab kõnes mõnda järgmistest suhetest: eitus (ei taha), kuuluvus (tädi lusikas), asukoht (emme siia), omadus (auto katki), subjekti- objekti suhe (issi anna pall)

### **Sõnavara:**

- kasutab oma kogemustega seostuvaid konkreetse tähendusega sõnu (umbes 50) tuttavas situatsioonis
- kasutab nimi- ja tegusõnu (nt näu p.o kiisu, anna, opa, p.o võta sülle), ase- ja määrsõnu (nt siia, seal, nii)
- mõistab sõnu (rohkem kui 50) ühes kindlas tähenduses tuttavas olukorras

### **Hääldamine:**

- hääldab õigesti mõnda üksikut lühikest sõna
- hääldab sõnades õigesti häälduslikult lihtsamaid häälikuid, nt a, e, i, o, u, p, m, t, l

### **Kirjalik kõne:**

- vaatab koos täiskasvanuga pildiraamatuid, täiendab täiskasvanu juttu osutamisega pildile või üksiku sõna ütlemisega pildi kohta

### **Lapse arengu eeldatavad tulemused 3-aastaselt.**

#### **Suhtlemine:**

- osaleb dialoogis: esitab küsimusi, väljendab oma soove ja vajadusi, vastab vajaduse korral rohkem kui ühe lausungiga
- kasutab erinevat intonatsiooni ja hääletugevust sõltuvalt suhtluseesmärgist (teatamine, küsimus, palve jm)
- kommenteerib enda ja/või kaaslase tegevust 1-2 lausungiga
- mõistab teksti, mis on seotud tema kogemuse ja tegevusega
- loeb peast või kordab järele 1-2realist luuletust

#### **Grammatika:**

- mõistab ning kasutab tuttavas tegevuses ja situatsioonis 3-5sõnalisi lihtlauseid
- kasutab kõnes õigesti enamikku käändevorme
- kasutab kõnes õigesti tegusõna käskivat kõneviisi (nt Joonista! Istu!)

- kasutab kõnes õigesti tegusõna kindla kõneviisi olevikuvorme (nt sõidab, laulavad)
- kasutab kõnes õigesti tegusõna ma- ja da-tegevusnime (nt hakkame mängima, ei taha mängida)

### **Sõnavara:**

- kasutab nimisõnu, mis väljendavad tajutavaid objekte, nähtusi
- kasutab tegusõnu, mis väljendavad tegevusi, millega ta ise on kokku puutunud
- kasutab kõnes värvust, suurust jt hästi tajutavaid tunnuseid tähistavaid omadussõnu
- kasutab kõnes mõningaid üldnimetusi (nt lapsed, riided)
- kasutab tagasõnu (all, peal, sees, ees, taga)

### **Hääldamine:**

- kasutab oma kõnes tuttavaid 1-2silbilisi sõnu õiges vältes ja silbistruktuuris
- hääldab õigesti enamikku häälikuid (erandid võivad olla r, s, k, õ, ü)

### **Kirjalik kõne:**

- vaatab üksi ja koos täiskasvanuga pildiraamatuid: keerab lehte, osutab pildile ning kommenteerib pilte
- kuulab sisult ja keelelt jõukohaseid etteloetud tekste
- eristab kuulmise järgi tuttavaid häälikuliselt sarnaseid sõnu üksteisest (nt tass-kass, pall- sall, tuba- tupp), osutades pildile või objektile

### **Lapse arengu eeldatavad tulemused 4-aastaselt.**

#### **Suhtlemine:**

- algatab ise aktiivselt suhtlust
- suhtleb meelsasti ja aktiivselt eakaaslastega koostegevuses
- küsib täiskasvanult palju küsimusi teda ümbritsevate asjade kohta
- kommenteerib enda ja kaaslaste tegevust (räägib, mida tehti) 2-3 lausungiga
- räägib 2-3 lausungiga mõnest hiljuti kogetud emotsionaalsest kogemusest
- jutustab pildiseeria järgi, öeldes iga pildi kohta ühe lausungi

#### **Grammatika:**

- kasutab kõnes eri tüüpi lihtlauseid, sh koondlauseid
- kasutab kõnes lihtsamaid suhteid väljendavaid rindlauseid (sidesõna ja, aga)
- kasutab kõnes õigesti tegusõna lihtmineviku vorme (nt sõitis, laulsid).

### **Sõnavara:**

- mõistab ja kasutab kõnes nii üld- kui ka liignimetusi (nt kuusk, kask-puud; tuvi, kajakas- linnud)
- kasutab kõnes objektide osade/detailide nimetusi (käpad, saba, rool)
- kasutab kõnes mõningaid liitsõnu (tuttmüts, kelgumägi) ja tuletisi (täpiline, laulja)

### **Hääldamine:**

- kasutab oma kõnes tuttavaid 2-3silbilisi sõnu õiges vältes ja silbistruktuuri
- hääldab sõnades õigesti lihtsamatest häälikutest koosnevaid konsonantühendeid (nt -nt, -lt, -mp jne)

### **Kirjalik kõne:**

- tunneb täiskasvanu häälimise või rõhutatud hääldamise järgi kuulmise teel ära hääliku häälikute reas
- tunneb ära ja nimetab üksikuid tähti
- matkib lugemist ja kirjutamist, kritseldades kriidi või pliiatsiga

### **Lapse arengu eeldatavad tulemused 5-aastaselt.**

#### **Suhtlemine:**

- algatab ja jätkab täiskasvanuga dialoogi ka väljaspool tegevussituatsiooni, nt vahetab vesteldes muljeid oma kogemuste põhjal, esitab tunnetusliku sisuga küsimusi (nt Miks ta nii tegi? Kuidas Teha?)
- kasutab rollimängus erinevat intonatsiooni ja hääletugevust
- kasutab õigesti mõningaid viisakusväljendeid
- kirjeldab täiskasvanu abiga olupilti ja annab edasi pildiseerial kujutatud sündmust
- annab kuulnud teksti sisu edasi täiskasvanu suunavate küsimuste abil, väljendades end peamiselt üksikute, sidumata lausungitega
- jutustab nähtust, tehtust ja möödunud sündmustest 3-5 lausungiga (nt mida ta tegi kodus pühapäeval)
- loeb peast kuni 4realisi liisusalme/luuletusi
- mõistab teksti, mis pole otseselt seotud tema kogemusega

**Grammatika:**

- kasutab kõnes eri tüüpi lihtlauseid, sh koondlauseid
- kasutab kõnes lihtsamaid suhteid väljendavaid rindlauseid (sidesõna ja, aga)
- kasutab kõnes õigesti tegusõna lihtmineviku vorme (nt sõitis, laulsid)

**Sõnavara:**

- kasutab kõnes mõningaid vastandsõnu (nt lühike- pikk, must- puhas)
- kasutab kõnes mõningaid iseloomuomadusi ja hinnangut väljendavaid omadussõnu (nt arg, kaval, igav)
- kasutab kõnes aega väljendavaid nimisõnu hommik, päev, õhtu, öö
- moodustab vajaduse korral sõnu uudsete või võõraste objektide, nähtuste või tegevuste tähistamiseks (nt tikkudest maja- tikumaja, nuga õuna koorimiseks-õunanuga)

**Hääldamine:**

- hääldab õigesti kõiki emakeele häälikuid
- hääldab õigesti 3-4silbilisi tuttava tähendusega sõnu
- hääldab õigesti kõiki häälikuühendeid 1-2silbilistes tuttava tähendusega sõnades
- hääldab õigesti sageli kasutatavaid võõrsõnu (nt taburet, banaan, diivan)

**Kirjalik kõne:**

- tunneb kuulates iseseisvalt ära hääliku häälikute reas ja sõnades (v.a häälikuühendites)
- kuulab ettelugemist, olles seejuures aktiivne (osutab piltidele, küsib, parandab ettelugejat tuttava teksti puhul)
- kirjutab õigesti üksikuid sõnu trükitähtedega (nt oma nime)

Lapse arengu eeldatavad tulemused **6-aastaselt**.

**Suhtlemine:**

- räägib iseendast ja esitab küsimusi täiskasvanu kohta (nt Kus ja kellega ta elab? Kas tal on lapsi?)
- kasutab ja mõistab suhtlemisel nalja, narritamist
- püsib teemas, vajaduse korral läheb kaasa teiste algatatud teemamuutustega

- annab edasi kuulnud teksti (nt muinasjutu) sündmuste järgnevust, põhjusi ning tegelaste käitumist täiskasvanu suunavate küsimuste/korralduste abil
- jutustab pildi või kogemuste põhjal seotud lausungitega
- jutustades seob lausungeid peamiselt sõnadega ja siis, siis, ja
- suunab kõnega kaaslaste tegevust ja annab sellele hinnanguid

### **Grammatika:**

- kasutab kõnes õigesti saava ja rajava käände vorme (saab lauljaks, jookseb kivini)
- märkab grammatikavigu täiskasvanu kõnes (nt lugeb p.o loeb; mõmmi maga p.o mõmmi magab; lillene p.o lilleline; seen kasvab all kuuse p.o seen kasvab kuuse all) ning osutab neile
- kasutab kõnes enamasti umbisikulist tegumoodi (loetakse, pesti)

### **Sõnavara:**

- kasutab kõnes õigesti aega väljendavaid määrsõnu eile, täna, homme
- kasutab kõnes mõningaid samatähenduslikke sõnu (nt jookseb, lippab, sibab)
- mõistab samatüveliste sõnade tähenduste erinevusi (joonistaja, joonistus, jooneline)
- kasutab õigesti sihilisi ja sihituid tegusõnu (nt veereb-veeretab; sõidab- sõidutab)
- nimetab ühe õpitud kategooria piires vähemalt 2 sõna (nt lilled: tulp, roos)

### **Hääldamine:**

- kordab järele ja hääldab ise õigesti kõiki emakeele häälikuid ja tuttava tähendusega sõnu

### **Kirjalik kõne:**

- häälib täiskasvanu abiga (järele korrates, abivahendeid kasutades) 1-2silbilisi sulghäälikuta ja häälikuühendita sõnu
- määrab hääliku asukoha (alguses, lõpus, keskel) häälikuühendita sõnas
- kordab täiskasvanu eeskujul eri vältes kahest sõnast koosnevaid ridu (nt koll- kolli (IIIv); koli- kolli (IIv); koli- kooli (IIIv); koli- kooli (IIv))
- loeb üksikuid sõnu kindlas situatsioonis (nt poe- ja tänavanimed, sildid)

Lapse eeldatavad tulemused **7-aastaselt**.

#### **Suhtlemine:**

- kasutab dialoogis erinevaid suhtlusstrateegiaid (nt veenmine, ähvardamine) sõltuvalt suhtluseesmärkidest
- valib intonatsiooni ja sõnu olenevalt kaassuhtlejast (laps, täiskasvanu) ja/või suhtluskorrast (kodu, vöõras koht)
- mõistab kaudseid ütlisi (nt Ruumis ona aken lahti. Otene ütlus: Pane aken kinni! Kaudne ütlus: Mul on jahe)
- jutustab olu- ja tegevuspiltide järgi, kirjeldab tuttavaid esemeid ja nähtusi, andes edasi põhisisu ning olulised detailid
- tuletab mõttelüngaga tekstis iseseisvalt puuduva info
- räägib sellest, mida hakkab tegema (plaanib välikõnes tuttavaid tegevusi)
- laiendab jutustades täiskasvanu suunamisel teksti (tuletab eelnevat ja järgnevat tegevust, sündmust)
- jutustamise ajal parandab ja täpsustab oma teksti

#### **Grammatika:**

- kasutab kõnes kõiki käändevorme ainsuses ja mitmuses, sh harva esinevaid (nt olev kääne: arstina)
- kasutab kõnes käändevorme harva esinevates funktsioonides (nt kohakäändes ajasuhete väljendamiseks: hommikust õhtuni)
- kasutab kõnes õigesti osastava ja sisseütleva käände erinevaid lõpuvariante (nt palju linde, konni, autosid)
- kasutab kõnes enamasti õigesti laadivahelduslikke sõnu (poeb- pugema; siga-sead)
- kasutab õigesti põimlauseid, mis väljendavad põhjust(..., sest...), tingimust (kui...,siis), eesmärki (...et...)

#### **Sõnavara:**

- selgitab kuuldut kujundlike väljendite (tuul ulub, kevad koputab aknale)tähendust oma sõnadega ja/või toob enda kogemusega seotud näiteid
- kasutab kõnes mõningaid abstraktse (s.o mittekogetava vastega) tähendusega sõnu (nt tundeid, vaimset tegevust tähistavaid sõnu mõtlen, arvan, julge, lahke)
- kasutab kõnes inimesi ja inimese tegevust iseloomustavaid sõnu

- liidab ja tuletab analoogia alusel tuttavas kontekstis keelenormi järgides sõnu
- kasutab õigesti aja-ja ruumisuhteid väljendavaid sõnu (nt vahel, kohal, otsas, varem, hiljem, enne, pärast)
- mõistab abstraktseid üldnimetusi õpitud valdkondades (nt sõidukid, elusolendid, tähtpäevad, kehaosad)

### **Hääldamine:**

- kordab õigesti järele tähenduselt võõraid sõnu
- hääldab õigesti võõrhäälikuid (f) tuttavates sõnades (nt fanta)

### **Kirjalik kõne:**

- nimetab ja kirjutab enamikku tähti
- veerib 1-2-silbilisi sõnu kokku, pikemaid sõnu loeb aimamisi (järgneva kontrollita) ja eksib sageli
- häälib õigesti 1-2-silbilisi ka sulghäälikuid sisaldavaid häälikuühenditeta sõnu
- kirjutades märgib õigesti 1-2-silbiliste häälikuühenditeta sõnade häälikstruktuuri (nt lähen kooli)
- eristab häälikuühenditeta sõnas kuulmise järgi teistest pikemat häälikut
- jagab kuuldud lause sõnadeks, kasutades sõnade arvu märkimiseks abivahendeid
- muudab täiskasvanu eeskujul sõna vältestruktuuri (nt koll- kool; linna (lllv- lina; tibu- tippu)
- tunneb ära luuletuse ja muinasjutu kui kirjandusžanri

### **Õppe- ja kasvatustegevuse tulemusel 6–7aastane laps:**

- tuleb toime nii eakaaslaste kui ka täiskasvanutega suhtlemisel; arvestab kaassuhtleja ja suhtlemise paigaga
- saab aru kuuldu sisust ja suudab sellele sobivalt reageerida
- suudab oma mõtteid suulises kõnes edasi anda
- jutustab pildi, kuuldu teksti või oma kogemuse alusel, annab edasi põhisisu ja olulised detailid, vahendab ka oma tundeid
- kasutab kõnes aktiivselt liitlauseid
- kasutab kõnes kõiki käände- ja pöördevorme ainsuses ja mitmuses
- valdab suhtlemiseks piisavat sõnavara ja suudab vajadusel ise sõnu moodustada

- hääldab oma kõnes ja etteöeldud sõnade kordamisel õigesti kõiki emakeele häälikuid
- tunneb tähti ja veerib kokku 1–2-silbilisi sõnu, tunneb kirja pildis ära mõned sõnad
- kirjutab joonistähedega 1–2-silbilisi sõnu õigesti järjestatud ühekordsete tähtedega
- teab peast emakeelseid luuletusi ja laule.

### 6.3 Valdkond *Matemaatika*

Õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgiks on, et laps:

- rühmitab esemeid ühe-kahe tunnuse alusel ja võrdleb esemete hulki
- järjestab esemeid suuruse ja asenditunnuste põhjal
- tunneb lihtsamaid ajamõisteid ja kirjeldab ning järjestab oma igapäevategevusi
- mõtestab loendamistegevust ja seoseid arvude reas
- mõistab mõõtmistegevust ja olulisemaid mõõtühikuid
- tunneb ja kirjeldab geomeetrilisi kujundeid
- näeb matemaatilisi seoseid igapäevatoimingutes.

Valdkonna *Matemaatika* sisu:

- hulgad, loendamine ja arvud, arvutamine
- suurused ja mõõtmine
- geomeetrilised kujundid.

Õppe- ja kasvatustegevuse kavandamisel ja korraldamisel:

- suunatakse last nähtuste ja esemete maailma korrastama, kujundama, selles orienteeruma, mille tulemusel laps avastab esemetevahelisi seoseid, leiab esemete erinevusi ja sarnasusi, oskab esemeid järjestada, rühmitada ja loendada
- harjutatakse last määrama enda asukohta ümbritsevate esemete suhtes, orienteeruma ajas ja kasutama vastavaid mõisteid oma tegevuse kirjeldamiseks
- seostatakse mängu, vaatlused, vestlused ja igapäevatoimingud matemaatikaga, suunates sealjuures last kasutama erinevaid aistinguid: kuulmis-, nägemis-, haistmis- ning kompimisaistingut
- suunatakse last ümbritsevat keskkonda matemaatiliselt kirjeldama (arvud,



mõõtühikud, kujundite nimetused jm)

- toetatakse üldistuseni jõudmist ja mõistete kujundamist – erinevates objektides sarnaste ning erinevate tunnuste ja omaduste vaatlemise, võrdlemise, kirjeldamise ja sõnastamise kaudu.

Lapse arengu eeldatavad tulemused **2-3-aastaselt**.

#### **Hulgad, loendamine, arvud ja arvutamine:**

- rühmitab esemeid ühe sarnase tunnuse (värvus, kuju, suurus vms) järgi hulgaks
- leiab erinevate esemete hulgast palju ja üksteisest
- loendab asju kolme piires ning vastab küsimusele mitu on?

#### **Suurused ja mõõtmine:**

- näeb ja leiab esemetes erinevusi (suur-väike)
- 2-3aastased geomeetrilised kujundid
- leiab samasuguse kujundi peale-, kõrvuti- või sisseasetamise teel
- kompimise-veeretamisega eristab ümmargusi ja kandilisi esemeid, sh ringi ja ruutu

#### **Orienteerumine ajas:**

- vestleb ööle ja päevale iseloomulikust ning matkib tegevusi mängus
- 2-3aastased orienteerumine ruumis
- orienteerub oma kehal ja näitab, mis asub ülal-all, kõrval, ees-taga

Lapse arengu eeldatavad tulemused **3-4 aastasel**.

#### **Hulgad, loendamine, arvud ja arvutamine:**

- otsusta, kas nimetatud ese kuulub(ei kuulu) moodustatud hulka
- paaride moodustamisega (üksühessesse vastavusse seadmisega) saab teada, et esemeid on võrreldavates hulkades *sama palju, ühepalju* ehk *võrdselt*
- loendab 5 piires ja tunneb arvude rida 5ni

#### **Suurused ja mõõtmine:**

- võrdleb (järjestab) kahte eset suuruse(*suurem-väiksem*), pikkuse(*pikem-lühem*), laiuse(*laiem-kitsam*) järgi ning kasutab mõisteid

#### **Geomeetrilised kujundid:**

- eristab kolmnurka ja nelinurka ning leiab kujunditega sarnaseid esemeid

rühmatoast, õuest ja tänavalt

### **Orienteerumine ajas:**

- leiab aastaegadele iseloomulikke tunnuseid (piltidel, vestluses vm)
- eristab *hommikut* ja *õhtut* (kirjeldab tegevusi)

### **Orienteerumine ruumis:**

- määrab teiste laste ja esemete asukoha enda suhtes: *ülal – all, ees – taga* (minu ees, minu taga jne)

Lapse arengu eeldatavad tulemused **4-5 aastasel**.

### **Hulgad, loendamine, arvud ja arvutamine:**

- rühmitab esemeid, olendeid kahe erineva tunnuse alusel (rühma lapsed on poisid ja tüdrukud)
- võrdleb esemete hulki paaridesse seades ning otsustab, mida on *rohkem kui, vähem kui*
- tutvub arvudega 10ni

### **Suurused ja mõõtmine:**

- järjestab esemeid kõrguse järgi (*kõrgem – madalam*)
- järjestab 3 eset suuruse, pikkuse, laiuse ja kõrguse järgi

### **Geomeetrilised kujundid:**

- näeb ja oskab kirjeldada ruudu ning ristküliku sarnasusi ja erinevusi ning leida sarnaseid kujundeid ümbritsevast

### **Orienteerumine ajas:**

- teab ööpäeva osi *hommik – päev – õhtu – öö*; kirjeldab tegevusi ja sündmusi *eile – täna – homme*

### **Orienteerumine ruumis:**

- määrab enda asukoha teiste laste ja asjade suhtes (*seisan Alo taga; olen tahvli ees*)
- määrab vasakut ja paremat poolt

Lapse arengu eeldatavad tulemused **5-6 aastasel**.

**Hulgad, loendamine, arvud ja arvutamine:**

- loendab 12 piires, teab arvude rida 12ni
- oskab nimetada antud arvule eelnevat/järgnevat arvu
- tunneb numbrimärke
- võrdleb arve (*on suurem kui, on väiksem kui*)
- paneb kokku kahe hulga esemed ja liidab
- võtab ühest hulgast esemed ära ja lahutab

**Suurused ja mõõtmine:**

- järjestab kuni 5 eset suurustunnuste järgi
- leiab vaadeldavast objektist silma järgi *suurema -väiksema -sama suure* ning kontrollib objekte kõrvutades
- hindab kaugust silma järgi
- mõõdab pikkust, laiust ja kõrgust kokkulepitud mõõtevahenditega
- järjestab raskuse ja paksuse järgi

**Geomeetrilised kujundid:**

- koostab mustreid, laob pilte kujunditest
- rühmitab kujundeid vormi, suuruse, värvuse vm järgi

**Orienteerumine ajas:**

- kirjeldab tegevusi erinevatel nädalapäevadel ja teab nädalapäevade järjestikuseid nimetusi
- eristab mõisteid *kiiresti – aeglaselt, varsti, hiljem, kohe*

**Orienteerumine ruumis:**

- määrab eseme asukohta teise eseme suhtes: *all – peal, kohal, keskel, äärel, vasakul – paremal*
- orienteerub ruumis (õues) juhendite järgi

Lapse arengu eeldatavad tulemused **6-7 aastasel**.

**Hulgad, loendamine, arvud ja arvutamine:**

- mõtestab arvude rida 12ni

- liidab ja lahutab 5 piires ning tunneb ja kasutab vastavaid sümboleid (+, -, = )
- oskab koostada matemaatilisi jutuke si kahe etteantud hulga järgi

### **Suurused ja mõõtmine:**

- teab igapäevaelus kasutatavaid pikkusmõõte cm, m, ja km; massimõõtu kg ning mahumõõtu liiter; rahaühikuid kroon ja sent ning kasutab neid mängutegevustes
- mõõdab pikkust, raskust ja vedelikku kokkulepitud mõõtevahendiga

### **Geomeetrilised kujundid:**

- eristab ruumilisi kujundeid (kuup, kera, risttahukas, püramiid) tasapinnalistest kujunditest (ruut, ring, ristkülik ja kolmnurk)

### **Orienteerumine ajas:**

- teab kuude nimetusi ning enda sünnikuud ja -päeva
- määrab kellaaega täistundides ning koostab päevakava
- kasutab kõnes õigesti sõnu *enne, praegu, hiljem – varem, noorem- vanem*

### **Orienteerumine ruumis**

- orienteerub tasapinnal (paberil)

### **Õppe- ja kasvatustegevuse tulemusel 6–7aastane laps:**

- määrab esemete hulga ühiseid tunnuseid ja jaotab esemeid kahe erineva tunnuse järgi
- võrdleb hulki, kasutades mõisteid rohkem, vähem, võrdselt
- teeb 12 piires loendamise teel kindlaks esemete arvu, teab arvude 1–12 järjestust ja tunneb numbrimärke ning oskab neid kirjutada
- liidab ja lahutab 5 piires ning tunneb märke + , -, =
- koostab kahe esemete hulga järgi matemaatilisi jutuke si
- järjestab kuni viit eset suuruse järgi (pikkus, laius, kõrgus jm)
- rühmitab esemeid asendi ning nähtusi ja tegevusi ajatunnuse järgi
- kirjeldab enda asukohta ümbritsevate esemete suhtes, orienteerub ruumis, õuealal ja paberil
- oskab öelda kellaaega täistundides
- nimetab nädalapäevi, kuid, aastaaegu, teab oma sünnikuud ja –päeva

- mõõdab esemete pikkust kokkulepitud mõõduühikuga (samm, pulk, nööri vms)
- eristab enamkasutatavaid raha- ning mõõtühikuid (kroon, sent, meeter, liiter, kilogramm) ja teab, kuidas ning kus neid ühikuid kasutatakse
- leiab erinevate kujundite hulgast ringi, kolmnurga, ristküliku, ruudu ning kera ja kuubi, kirjeldab neid kujundeid.

## 6.4 Valdkond *Kunst*

Õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgiks on, et laps:

- tunneb rõõmu loovast eneseväljendusest
- kujutab isikupäraselt ümbritsevaid esemeid, sündmusi ja oma kujutlusmaailma
- vaatab, kirjeldab ja kujundab ümbritsevat ja tarbeesemeid
- kasutab õpitud voolimis-, joonistamis- ning maalimisvahendeid ja –võtteid
- kasutab materjale ja tööriistu ohutult ning sihipäraselt
- vaatab kunstiteoseid ja kirjeldab nähtut.

Valdkonna *Kunst* sisu:

- kujutamine ja väljendamine: mõtete, tunnete edasiandmine nähtaval kujul
- kujundamine: objektile esteetilise lisaväärtuse andmine
- tehnilised oskused: voolimine, joonistamine, maalimine, meisterdamine
- kunstiteoste vaatlemine, vestlused kunstiteostest, kunstist.

Õppe- ja kasvatustegevuse kavandamisel ja korraldamisel:

- antakse lapsele võimalus saada elamusi, tunda rõõmu ja rahulolu ning tal on võimalus väljendada oma maailmanägemist
- suunatakse last vaatlema ning voolides, joonistades, maalides ja meisterdades kasutab laps vaatlustel tehtud tähelepanekuid
- kasutatakse teemasse sisseelamiseks mängu, muusikat, lihtsat lavastust, jutu lugemist jne
- arvestatakse, et lapse jaoks on oluline loomiseks ja lahenduste leidmiseks teha

katsetusi ning avastusi, otsida ja saada vastuseid tekkinud küsimustele, omandatud oskusi rakendada ja loovalt kombineerida

- julgustatakse last kasutama ja katsetama tema enda pakutud lahendusi töö mitmekesistamiseks ning ergutatakse lapse kujutlus- ja algatusvõimet, jälgides, et säiliks lapse isikupärane eneseväljendus
- viiakse kunstitegevusi läbi ka õues, samuti kasutatakse kunstitegevust teiste valdkondade õppe- ja kasvatustegevuste osana, joonistatakse nii paberile, kivile, puidule, liivale või kombineeritakse erinevaid materjale
- suunatakse last tehtut analüüsima, selgitama, miks ta kujutas esemeid, nähtusi just sellisel viisil, milliseid materjale ja tehnikaid kasutas ning kuidas tööga rahule jäi. Kaaslaste töödesse tolerantse suhtumise kujundamisele aitab kaasa, kui analüüsitakse nii laste töid kui ka kunstiteoseid ning põhjendatakse oma hinnangut.

Lapse arengu eeldatavad tulemused **3-4aastaselt**.

#### **Kujutamine ja väljendamine:**

- tunneb rõõmu kunstitegevuses olemisest
- leiab kritselduste hulgast nime(tuse) andmist või loo jutustamist väärivaid kujundeid
- leiab ümbritsevas juhendamise toel sinise, kollase, punase ja roheline värvi

#### **Kujundamine:**

- kaunistab (täppidega, joontega) ruumilisi ja tasapinnalisi esemeid (nt lillepotti, paberit, taskurätti, papptaldrikut, palli, sokki, plastiliinist plaati, kivi jne)

#### **Voolimine:**

- õpetajat jälendades muljub ja näpistab, rullib ja veeretab voolimismaterjale
- teeb sõrme või pulgaga pehmesse voolimismaterjali jäljendeid

#### **Joonistamine:**

- tekitab iseseisvalt jämedate joonistusmaterjalidega (rasvakriitide, pehmete pliiatsitega jne) erinevaid jälgi (täppe ning vertikaalseid, horisontaalseid, sirgeid, lainelisi, katkendlikke ja spiraalseid jooni), püüdes paberi piirides

#### **Maalimine:**

- tõmbab pintsliga erineva suunaga jooni, teeb täppe ning katab pindu
- trükib näpuvärvidega sõrmede ja kogu käega

- vajutab jäljendeid, kattes templi iseseisvalt värviga

### **Meisterdamine:**

- kortsutab iseseisvalt pehmet paberit ning rebib paberist tükke
- katab aluspinna liimiga, puistab sellele erinevaid objekte ja liimib kujundeid

### **Kunsti vaatlemine, vestlused kunstist:**

- vaatleb pilte, näidistoid ja raamatuillustratsioone ning vastab küsimustele
- näitab teistele oma tööd kui kunstiteost ja räägib sellest

### Lapse arengu eeldatavad tulemused **5-6aastaselt.**

#### **Kujutamine ja väljendamine:**

- kujutab natuurist inspireeritud asju, objekte jne isikupäraste sümbolitega, mis olemuselt täienevad ja muutuvad keerukamaks
- jutustab oma piltides nii tuttavatest asjadest ja kogetud sündmustest kui ka oma fantaasiatest
- kasutab emotsioonide, nähtuste, esemete jne kujutamiseks värvitoone oma seostest ja tunnetest lähtuval
- valib mõtte teostamiseks sobivaimana tunduvad vahendid
- võrdleb heledamaid ja tumedamaid värvitoone ning tunneb sinist, kollast, punast, rohelist, valget, musta, pruuni ja roosat

#### **Kujundamine:**

- koostab elementidest lihtsa kordumisskeemiga mustririba eseme ääri kaunistamiseks (tass, taskurätt jne)
- kujundab õpetajaga koos tähtpäevakaardi sündmuse ja meeleoluga sobivate motiividega
- valib kaunistusmotiivi ja kannab juhendamisel šablooni või templi abil selle omavalitult kohale esemel (kruusil, taldrikul, pluusil jne)

#### **Voolimine:**

- õõnestab ümarvorme süvendit pöidlaga vajutades
- muudab voolimismaterjalide kuju neid pigistades ja venitades

- nii ümar- kui ka piklikke vorme töödeldes loob soovitud esemeid
- ühendab voolitud detaile omavahel

#### **Joonistamine:**

- jooni ja kujundeid ühendades joonistab sümbolitega, mis täienevad ja muutuvad keerukamaks
- joonistab ning värvib pindu värvi- ja viltpliiatsitega, kriitide ja söega, muutes joonte tihedust
- kasutab joonistusvahendeid liigse surveta

#### **Maalimine:**

- võtab pintslile vajaduse korral lisaks värvi ja katab pindu
- teeb objektidele väiksemaid detaile pintslivajutuste ja -tõmmetega
- ei kata maalides juba küllaldaselt kaetud pinda korduvalt

#### **Meisterdamine:**

- rebib ja lõikab paberist ribasid ja kujundeid ning kleebib need sõltuvalt töö olemusest
- lükib paelale, traadile vms auguga esemeid
- valib meelepärased meisterdamisvahendid (looduslikku ja tehismaterjali, paberit jms) ning neid omavahel ühendades või materjale kombineerides loob oma töö

#### **Kunsti vaatlemine, vestlused kunstist:**

- vaatleb omal algatusel raamatuillustatsioone ja kunstitöid ning esitab nende kohta küsimusi ja avaldab arvamust
- jutustab küsimuste toel, mida ta on oma töödes kujutanud, ning nimetab, mis materjale ta on oma töös kasutanud
- suhtub heasoovlikult kaaslaste töödese

Lapse arengu eeldatavad tulemused **7-aastaselt.**

#### **Kujutamine ja väljendamine:**

- kasutab loovalt geomeetrilisi kujundeid ja nende kombinatsioone keerukamate objektide ülesehitamiseks
- püsib töös valitud teemas seda isikupäraselt tõlgendades



- jutustab temaatilistes töödes tegelaste tegevusest, omavahelistest suhetest ning tegevusajast ja- kohast
- rõhutab kõige tähtsamat oma töös värvi, suuruse või asukoha valikuga
- tunneb ümbritsevas esinevaid värve ja nimetab erinevaid värvitoone (hallikas, taevasinine jne)

### **Kujundamine:**

- märkab mustri rütmi ja suudab seda jätkata
- kujundab kaunistusmotiivi või mustri, arvestades kaunistatavat eset
- selgitab omavalmistatud (voolitud, volditud, meisterdatud) esemete otstarvet ja nimetab koha, kuhu see sobib
- aitab kujundada tähtpäevaga seotud peolauda ja ruumi

### **Voolimine:**

- kasutab iseseisvalt tuttavaid voolimismaterjale, arvestades nende eripära
- valmistab õpetajaga koos uusi voolimissegusid
- niisutab voolingute ühenduskohti esemete tugevdamiseks

### **Joonistamine:**

- kasutab soovi korral koos erinevaid joonistusvahendeid nende olemusest lähtuvalt
- värvib oma joonistatud või värviraamatu kujundeid, varieerides käe liikumise suunda
- sobitab pindu kattes heledaid ja tumedaid, peeni ja jämedaid jooni

### **Maalimine:**

- segab värve uute toonide saamiseks
- kasutab töös eri jämedusega pintsleid
- väldib värvide määrdumist
- kasutab töös pintslit erinevalt (pintslit otsa ja külge)

### **Meisterdamine:**

- kujundab või täiendab oma tööd, kleepides sellele erinevast materjalist tükke, objekte jne
- valib eri materjalide liitmiseks ühendusviiside seast oma mõtte teostamiseks sobivamad või leiab oma võtted

- valmistab lihtsa mänguasja täiskasvanu tegevust matkides

### **Kunsti vaatlemine, vestlused kunstist:**

- märkab teoseid või ümbruses leiduvaid objekte vaadeldes ning kirjeldades detaile ja värve ning tajub meeleolu
- fantaseerib ja jutustab teose juurde ka loo: mis juhtus enne, mis juhtub pärast
- kasutab raamatu illustratsioone, fotosid ja kunstiteoseid (sh skulptuure) oma töö lähtealusena, luues oma vaba ja isikupärase variandi

### **Õppe- ja kasvatustegevuse tulemusel 6–7aastane laps:**

- leiab ümbritseva vaatlemisel erinevaid detaile, objekte ja nendevahelisi seoseid ning kujutab ümbritsevat vabalt valitud viisil
- väljendab joonistades, maalides, voolides ja meisterdades meeleolusid ja fantaasiaid
- kasutab kunstitöö loomiseks erinevaid vahendeid
- kujutab inimesi neile iseloomulike tunnuste kaudu
- keskendub alustatud tegevusele ja loob oma kunstitöö
- loob esemeid erinevaid tehnikaid ja materjale kasutades ning räägib nende otstarbest
- koostab ise või valib tööst lähtuvalt sobivad motiivid või vahendid eseme kaunistamiseks
- kirjeldab kunstiteoseid, nende värve ja meeleolu.

## **6.5 Valdkond *Muusika***

Õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgiks on, et laps:

- tunneb rõõmu laulmisest ja musitseerimisest
- suudab keskenduda kuulatavale muusikapalale
- suudab ennast loovalt väljendada laulmise, liikumise, tantsimise ja pillimängu kaudu
- suudab musitseerida nii rühmas kui ka üksi

Valdkonna *Muusika* sisu:

- laulmine

- muusika kuulamine
- muusikalis-rütmiline liikumine
- pillimäng.

Õppe- ja kasvatustegevuse kavandamisel ja korraldamisel:

- on esikohal emotsionaalne ja aktiivne muusikaalane tegevus
- kujundatakse ja arendatakse lapse muusikalis-loomingulisi võimeid, samuti kultuurilis-sotsiaalset aktiivsust ning väärtushinnanguid
- arvestatakse lapse individuaalseid eeldusi ning toetatakse eduelamusele ja tunnustusele
- kasutatakse muusikat lõimiva tegevusena ka teistes õppe- ja kasvatustegevuse valdkondades nagu Keel ja kõne, Kunst jne; muusika on igapäevaelu osa, nii argi- kui ka pidulike sündmuste puhul
- seostatakse üksteisega muusika kuulamine, laulmine, pillimäng, muusikalis-rütmiline liikumine, mängud ja tantsud
- muusikapalade (laulud, palad muusika kuulamiseks, tantsud ja mängud, pillilood) valikul arvestatakse laste huvidega ning ea- ja jõukohasusega.

Lapse arengu eeldatavad tulemused **2-aastaselt**.

#### **Laulmine:**

- kuulab ja jälgib õpetaja laulu

#### **Muusikalisrütmiline liikumine:**

- sooritab koos õpetajaga lihtsamaid liikumisi vastavalt laulu tekstile (nt paigaltammumine, keerutamine üksikult, koosjalu hüplemine, lehvitamine, käte peitmine selja taha, viibutamine sõrmega, kükitamine)

#### **Muusika kuulamine:**

- tunneb rõõmu kuulatavast laulust või muusikapalast

#### **Pillimäng:**

- mängib õpetaja ettenäitamisel kaasa kuulnud muusikale kehapillil (plaksutab, patsutab kaasa pulssi või rütmi)

Lapse arengu eeldatavad tulemused **3-aastaselt**.

**Laulmine:**

- huvitub laululistest tegevustest; püüab õpetajaga kaasa laulda (lauldes kaasa nt üksikuid silpe, sõnu, laululõike)
- osaleb laulude esitamises (plaksutab või laulab kaasa)

**Muusikalisrütmiline liikumine:**

- liigub koos õpetajaga vastavalt muusika meeleolule, arvestades pulssi ja meetrunit (nt kõnd ja jooks, päkkadel kõnd, ühe ja vaheldumisi kahe jalaga koputamine, keerutamine paarilisega)

**Muusika kuulamine:**

- reageerib emotsionaalselt muusika iseloomule (nt plaksutab, kõigutab keha vmt)

**Pillimäng:**

- mängib muusikat kuulates, liikudes ja lauldes kaasa pulssi või rütmi kapillil, kõlapulkadel, randmekuljustel, väikesel trummil ja marakal

Lapse arengu eeldatavad tulemused **4-aastaselt**.

**Laulmine:**

- laulab rühmaga samas tempos
- laulab peast lihtsamaid õpitud rahva- ja lastelaule

**Liikumine:**

- väljendab muusika meeleolu liikumise kaudu (nt plastilise intoneerimise ehk loova liikumisega)
- tantsib, kasutades eakohaseid tantsuelemente (nt põlvetõstekõnd ja -jooks, liikumine hanereas ja ringis)
- osaleb laulumängudes

**Muusika kuulamine:**

- kuulab laulu ja muusikapala
- väljendab emotsionaalselt kuulatud muusikas tajutud kontrastseid meeleolusid liigutuste ja liikumisega
- tunneb kuulmise järgi ära mõningaid õpitud laule

**Pillimäng:**

- mängib rütmipille (nt kõlakarpi, trummi, kuljuseid, pandeirat) muusika kuulamise ja laulmise saateks
- eristab kuulates neid tämbri järgi
- 5-6aastased laulmine
- laulab väljahingamisel loomuliku häälega
- esitab laule rühmaga samas tempos
- laulab peast teistega koos mõningaid rahva- ja lastelaule

Lapse arengu eeldatavad tulemused **5-aastaselt**.

**Muusikalisrütmiline liikumine:**

- muudab liikumist muusikaosade ja muusikaliste väljendusvahendite vaheldumise põhjal (tempo, dünaamika, register), arvestades pulssi ja meetriumit (nt liigub hanereas ja ringis nii üksi kui ka paaris)

**Muusika kuulamine:**

- kuulab laulu ja muusikapala huviga
- väljendab kuulatud muusikas tajutud meeleolusid erinevate muusikaliste tegevuste (liikumise, laulmise, pillimängu) kaudu, näiteks järgib tempot ja rütmi kehalise liikumisega või, tundes ära õpitud laulu (kuuldes nii meloodiat ka sõnu), hakkab kaasa laulma

**Pillimäng:**

- mängib ja tunneb kuulates tämbri järgi ära õpitud rütmipille
- mängib rütmisaateid lasteriimidele ja -lauludele
- ansamblimängus osaledes alustab ja lõpetab koos teistega, mängib nendega ühes tempos
- mängib tamburiini, kõlatoru, võrutrummi ja kastanjette

**Laulmine:**

- laulab ilmekalt, lähtudes laulu ja teksti karakterist
- laulab peast õpitud rahva- ja lastelaule ning esitab neid rühmas

Lapse arengu eeldatavad tulemused **6-aastaselt**.

**Muusikalisrütmiline liikumine:**

- liigub ja tantsib sünkroonis teistega, kasutades näiteks hüpaksammu ja eesgaloppi
- kõnnib, jookseb ja reageerib muusika tempo muutustele rütmiliselt täpselt (nt muudab liikumissuunda muusika dünaamika ja tempo järgi)

#### **Muusika kuulamine:**

- tunneb ära lihtsamaid žanre (marss, laul, tants)
- väljendab loovalt muusika kuulamisest saadud elamusi

#### **Pillimäng:**

- mängib rütmi- ja meloodiapillidel (nt puuagoogo, taldrik, guiro, triangel, kõlaplaadid) lihtsamaid ostinato kaasmänge (lühikest korduvat rütmi-, viisi- või meloodialõiku)
- mängib pilliansambelis

#### **Laulmine:**

- laulab ilmekalt voolava ja pehme häälega eakohaseid rahva- ja lastelaule
- esitab neid laule nii rühmas kui ka üksi

Lapse arengu eeldatavad tulemused **7-aastaselt**.

#### **Muusikalisrütmiline liikumine:**

- väljendab ennast loovalt liikumise kaudu, toetudes õpitud muusikalistele väljendusvahenditele (tempo, dünaamika, register, muusika meeleolu), nt kasutab külge- ja eesgaloppi ning hüpaksammu
- sooritab tantsuliigutusi sünkroonselt, väljendusrikkalt ja õige kehahoiuga

#### **Muusika kuulamine:**

- kuulatud muusikat iseloomustades kasutab eakohast sõnavara
- näitab tegevuses üles loomingulist initsiatiivi, toetudes oma kogemusele kuulnud palade suhtes (nt jutustab, mida kuulis muusikas)
- eristab vokaal- ja instrumentaalmuusika lihtsamaid žanre (hällilaul, marss, tantsuviis, rahvalaul)

#### **Pillimäng:**

- oskab mängida eakohastel rütmi- ja meloodiapillidel kaasmänge õpitud lauludele, lasteriimidele ja instrumentaalpaladele

- mängib pilliansamblis
- mängib järgmisi pille: kõlaplaadid, metall- agoogo, cabasa, cazizi, plaatpillid (ksülofon, metallofon, kellamäng)

### **Õppe- ja kasvatustegevuse tulemusel 6–7aastane laps:**

- laulab ilmekalt loomuliku häälega ja vaba hingamisega
- laulab eakohaseid rahva- ja lastelaule nii rühmas/ansamblis kui ka üksi
- suudab laulu või muusikapala tähelepanelikult kuulata ning kuulatud muusikat iseloomustada
- eristab kuulmise järgi laulu ja pillimängu
- eristab tämbri ja kõla järgi õpitud pille
- mängib eakohastel rütmi- ja meloodiapillidel õpitud lauludele ja instrumentaalpaladele lihtsaid kaasmänge
- mängib lastepillidel ja oskab mängida ka pilliansamblis
- liigub vastavalt muusika meeleolule
- väljendab ennast loovalt muusikalis-rütmilise liikumise kaudu.

## 6.6 Valdkond *Liikumine*

Õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgiks on, et laps:

- tahab liikuda ja tunneb liikumisest rõõmu
- suudab pingutada sihipärase tegevuse nimel
- tegutseb aktiivselt üksi ja rühmas
- mõistab kehalise aktiivsuse olulisust inimese tervisele
- järgib esmaseid hügieeni- ja ohutusnõudeid
- tunneb veest ujumisest rõõmu, tahab ujuda

Valdkonna *Liikumine* sisu:

- kehalise kasvatuse alased teadmised: ohutus, enesekontroll ja hügieen
- põhiliikumised
- liikumismängud (sh ujumismängud)

- erinevad spordialad
- tants ja rütmika

Õppe- ja kasvatustegevuse kavandamisel ja korraldamisel:

- arvestatakse, et põhiliikumised eeldavad igapäevast suunamist: liigutusoskused, liikumisosavus ja teised liikumisvõimed (vastupidavus, jõud, kiirus, painduvus) kujunevad ja arenevad tegevuste regulaarsel kordamisel
- rikastatakse lapse liikumis- ja tegevusvõimalusi sportlik-arenduslike liikumisviisidega – jalgrattasõit, suusatamine, uisutamine, ujumine jms
- peetakse oluliseks kõlbeliste põhimõtete ja enesekindluse kujundamist: regulaarsel tegelemisel kehaliste harjutustega kujunevad positiivsed iseloomuomadused
- suunatakse last oma oskusi, võimeid ja koostööd hindama, kaaslastega arvestama, oma emotsioone kontrollima ja valitsema; mõistma ühe või teise kehalise harjutuse vajalikkust
- mitmekesistatakse põhiliikumiste, koordineerimise, rühi, tasakaalu, liikumisvõime ja peenmotoorika (täpsus, näo- ja sõrmelihaste kontrollioskus) arendamist ja tagasiside andmist.

Lapse arengu eeldatavad tulemused **2-aastaselt**.

**Liikumisteadmised:**

- sooritab harjutusi aktiivselt ja entusiastlikult
- liigub õpetaja juhendamisel ohutult

**Põhiliikumised:**

- ronib ning roomab üle ja läbi väikeste takistuste
- kõnnib piiratud pinnal
- säilitab kõndides ja joostes sihi
- hüpitab käes palli ning jälgib selle suunda

**Liikumismängud:**

- mängib koos juhendaja ning kaaslastega kõnni- ja jooksumänge

**Võimlemine:**

- sooritab ettenäitamise ja juhendamise järgi asendeid ja liikumisi
- jookseb veereva vahendi ( palli, rõngas ) järel



**Kelgutamine, suusatamine:**

- istub kelgul ja hoiab tasakaalu mäest laskudes

**Tants ja rütmika:**

- kasutab liikudes rütmipille juhendaja abil
- sobitab juhendaja abil liikumist muusika järgi

**Vaba aeg ja loodusliikumine:**

- mängib vabamängus iseseisvalt

Lapse arengu eeldatavad tulemused **3-aastaselt.**

**Liikumisteadmised:**

- valib õpetaja korraldusel teiste riiete hulgast välja võimlemisriided
- arvestab rühmakaaslasid aktiivses tegevuses

**Põhiliikumised:**

- sooritab põhiliikumisi
- säilitab liikudes tasakaalu nii tasakaalupingil kui ka vähendatud pingil

**Liikumismängud:**

- mängib matkiva sisuga 1-2 reeglita kõnni- ja jooksumänge
- mängib iseseisvalt aktiivse liikumisega mängu

**Võimlemine:**

- sooritab võimlemisharjutusi eri asenditest ja erinevate vahenditega
- teeb harjutusi ettenäitamise ja juhendamise järgi ühtses tempos õpetaja ning kaaslastega
- teeb painduvust ja kiirust arendavaid harjutusi

**Kelgutamine, suusatamine:**

- veab tühja kelku
- sõidab kelguga iseseisvalt nõlvakust alla
- liigub suuskadel otsesuunas

**Tants- ja rütmika:**

- kõnnib, jookseb ja hüpleb rütmiliselt muusika järgi
- sooritab õpetaja juhendamisel liigutusi muusika järgi erinevas tempos

**Vaba aeg ja loodusliikumine:**

- matkab õpetajaga või vanematega looduses
- teeb kaasa kuni 500m pikkuse rännaku ja püsib kolonnis

Lapse arengu eeldatavad tulemused **4-aastalt**.

**Liikumisteadmised:**

- sooritab harjutusi õpetaja korralduste ja sõnalise seletuse järgi
- järgib meeldetuletamise korral hügininõudeid

**Põhiliikumised:**

- sooritab põhiliikumisi kombinatsioonides ja õpitud harjutustes
- teeb koordineerimise, tasakaalu ja osavust arendavaid harjutusi

**Liikumismängud:**

- mängib 2-4 reeglilist liikumismänge
- pingutab rühmategevustes ühise eesmärgi nimel

**Võimlemine:**

- sooritab juhendamisel kuni neljast harjutusest koosvat kombinatsiooni
- hoiab oma kohta erinevates rivistustes: kolonnis, ringis viirus

**Kelgutamine, suusatamine:**

- kasutab suuskadel liikudes käte abi keppide tuge

**Ujumine:**

- kasutab sihipäraselt abivahendeid (rõngast, kätiseid, nn nuudlit)

**Tants- ja rütmika:**

- ooritab imiteerivaid liigutusi muusika järgi
- plaksutab ja liigub vastavalt rütmile

### **Vaba aeg ja loodusliikumine:**

- algatab iseseisvalt mängu
- tegutseb iseseisvalt lasteaia õuealal

Lapse arengu eeldatavad tulemused **5-aastaselt**.

### **Liikumisteadmised:**

- nimetab kodukohas harrastatavaid spordialasid ja peetavaid spordivõistlusi
- teab spordivahendite nimetusi ning kasutab erinevaid spordivahendeid (nt topispall) ohutult, sobival viisil ja kohas
- õpitud tgevustes kasutab ohutuid liikumisviise

### **Põhiliikumised:**

- kasutab põhiliikumisi aktiivses tegevuses ja mängudes
- sooritab staatilist tasakaalu nõudvaid harjutusi
- teeb harjutusi väikevahenditega

### **Liikumismängud:**

- mängib kollektiivseid võistlusmänge
- osaleb jõukohastes teatevõistlustes (nt joonejooksud)
- tunnustab nii enda kui ka vastasmeeskonna edu

### **Võimlemine:**

- teeb vahenditega (palliga, hüpitsaga) harjutusi eakohaselt tehniliselt õigesti
- valitseb oma liigutusi koordinaatsiooni ja tasakaalu nõudvaid harjutusi tehes
- sooritab tasakaalu, painduvust ja osavust arendavaid harjutusi

### **Kelgutamine, suusatamine:**

- veab üksi, kahekesi, kolmekesi kelgul kaaslast
- kelgutab mäest alla, täites eriülesandeid (nt haarab esemeid)
- suusatades kasutab libisemist

**Ujumine:**

- mängib veemänge ega karda vett
- järgib basseini kasutamise hügieenireegleid ning õpetaja juhendamisel ka ohutusreegleid

**Tants- ja rütmika:**

- jäljendab liikumisega erinevaid rütme
- liigub vastavalt muusika tempo kiirenemisele ja aeglustamisele
- liigub muusika järgi iseseisvalt ja vabalt

**Vaba aeg ja loodusliikumine**

- kasutab spordi- ja mänguväljakute vahendeid sihipäraselt
- sooritab rännakuid ja orienteerub koos õpeajaga

Lapse arengu eeldatavad tulemused **6-aastaselt.**

**Liikumisteadmised:**

- osaleb lasteaia spordipäeval
- talub kaotust võistlusmängudes
- teab ja kasutab mõisteid õpitud terminoloogia piires
- mõistab hügieeninõuete olulisust
- õnnetuse või ohu korral teab, kuidas kutsuda appi täiskasvanu

**Põhiliikumised:**

- käsitseb väikevahendeid aktiivses tegevuses
- ronib varbseinal vahelduva sammuga ning täidab lisaülesandeid

**Liikumismängud:**

- käsitseb mängu- ja spordivahendeid loovmängudes

**Võimlemine:**

- valitseb harjutusi tehes oma liigutusi ja kehahoidu
- säilitab dünaamilistes harjutustes tasakaalu

**Suusatamine, kelgutamine:**

- suusatab vahelduva libiseva sammuga

- käsitseb suusavarustust õpetaja abiga

### **Ujumine:**

- hingab vette
- kasutab ujumisoskuse harjutamiseks abivahendeid

### **Tants- ja rütmika**

- kohandab oma liigutusi etteantud rütmiga
- kasutab lihtsaid tantsusamme üksi ja rühmas tantsides

### **Vaba aeg ja loodusliikumine:**

- suudab sõita tõukerattaga ja kahe rattalise rattaga, suusatada ning liikuda rulluiskudel

### Lapse arengu eeldatavad tulemused **7-aastaselt.**

#### **Liikumisteadmised:**

- nimetab erinevaid spordialasid ja mõne Eesti tunuma sportlase
- keskendub sihipärasele kehalisele tegevusele
- liikudes ja mängides peab kinni üldistest ohutusreeglitest (valides sobivad paigad ja vahendid)
- peseb ennast pärast aktiivset kehalist tegevust

#### **Põhiliikumised:**

- sooritab põhiliikumisi pingevabalt, nii et liigutused on koordineeritud ja rütmilised
- säilitab paigal olles ja liikudes tasakaalu
- kasutab harjutusi tehes mõlemat kätt korraga, täpsust nõudvas tegevuses kasutab domineerivat kätt

#### **Liikumismängud:**

- võistleb kombineeritud teatevõistlustes (nt takistusriba läbimine)
- mängib sportlike elementidega mängu (korvi visked, jalgpall jne)
- organiseerib ise liikumismänge
- kasutab ausa mängu põhimõtteid ning peab kinni kokkulepitud mängureeglitest

#### **Spordialad võimlemine:**

- valitseb oma liigutusi nii ruumis, maastikul kui ka tänaval
- orienteerub mänguväljakul ning sooritab kujundliikumisi, olles kolonnis esimene
- sooritab painduvust, kiirust, vastupidavust ja jõudu arendavaid tegevusi

#### **Kelgutamine, suusatamine:**

- osaleb kelguvõistlustel (kaugusele, täpsusele)
- sõidab nõlvakust alla põhiasendis
- suusatab koordineeritud liikumisega
- käsitseb suusavarustust iseseisvalt

#### **Ujumine:**

- ujub abivahendiga
- järgib basseini kasutamise ohutusreegleid

#### **Tants- ja rütmika:**

- sooritab rütmiliigutusi ühel ajal kaaslasega
- liigub enda tekitatud rütmi järgi ning vahelduva tempoga kiirelt aeglasele
- väljendab liikumise kaudu emotsioone
- kasutab liikudes loovalt vahendeid (linte, rätikuid, rõngaid)

#### **Vaba aeg ja loodusliikumine:**

- tegutseb iseseisvalt koduümbruse mängu- ja spordiväljakul
- mängib lihtsamaid maastikumänge

#### **Õppe- ja kasvatustegevuse tulemusel 6–7aastane laps:**

- keskendub sihipäraseks kehaliseks tegevuseks
- peab liikumisel ja mängimisel kinni üldistest ohutusreeglitest, valides sobivad paigad ja vahendid
- sooritab põhiliikumisi pingevabalt, nii et liigutused on koordineeritud, rütmilised
- sooritab painduvust, kiirust, vastupidavust ja jõudu arendavaid harjutusi
- säilitab tasakaalu paigal olles ja liikumisel
- kasutab harjutuste sooritamisel mõlemat kätt, täpsust nõudvas tegevuses kasutab domineerivat kätt

- matkib täiskasvanut harjutuste sooritamisel
- sooritab üheaegselt kaaslasega rütmiliikumisi
- liigub vastavalt enda tekitatud rütmile ühtlase ja vahelduva tempoga
- kasutab liikumisel erinevaid vahendeid (lindid, rätikud, rõngad, suusad, kelgud jne)
- mängib sportlike elementidega mängu (korvpall, jalgpall jne)
- peab kinni kokkulepitud mängureeglitest
- nimetab erinevaid spordialasid ja Eesti tuntumaid sportlasi

## **7. Lapse arengu hindamise põhimõtted ja korraldus**

Lapse arengu analüüsimine ja hindamine on oluline tegevus lapse eripära mõistmiseks, erivajaduste väljaselgitamiseks, positiivse enesehinnangu ja arengu toetamiseks ning õppe- ja kasvatustegevuse kavandamiseks koostöös lapsevanemaga.

Lapse arengu hindamine on osa igapäevasest õppe- ja kasvatusprotsessist. Arengu jälgimises osalevad nii rühmaõpetajad kui ka abiõpetaja. Rühmaõpetajad jälgivad lapse kehalist, vaimset ja sotsiaalset, sealhulgas esteetilist ning kõlbelist arengut. Õpetajad teevad lapse arengu jälgimisel ja hindamisel koostööd laulmis-, liikumis- ja ujumisõpetaja ning logopeediga. Lapse arengu hindamise protsessi kaasatakse lapsevanemaid.

Lapse arengu hindamise aluseks on eeldatavad üldoskused ning õppe- ja kasvatustegevuse valdkondade tulemused. Arengu hindamiseks kasutatavad meetodid otsustab lasteasutuse pedagoogiline nõukogu.

Lapse arengu jälgimise ja hindamise peamiseks meetodiks on erinevad vaatlusvormid. Kasutatavaid meetodeid tutvustatakse vanematele.

### **7.1 Lapse arengu hindamise korraldus:**

- õpetajad viivad vaatlusi läbi kindla plaani alusel, mis koostatakse sügisel
- lapsi jälgitakse nii igapäevatoimingutes, vabamängus kui ka pedagoogi suunatud tegevustes
- rühmaõpetajad tutvustavad lapsevanemale lapse arengu hindamise põhimõtteid ja korraldust
- lapse arengu hindamise ja arenguveestluse tulemus dokumenteeritakse

«Isikuandmete kaitse seaduses» sätestatud tingimustel

Lapse arengu jälgimiseks, andmete kogumiseks ja analüüsimiseks on rühmades sisse seatud:

- **lapse kasvumapid**, mis sisaldavad lapse arengut ja õppimist kajastavaid materjale (töölehed, joonistused, ütlused jne)
- **vaatlusmapid**, mis sisaldavad konfidentsiaalset infot (lapse vaatlused, arengutabelid, kokkuvõtted arenguveestlustest jms)

## 7.2 Arenguveestlused

Eralasteaias Naba viivad rühma õpetajad lapsevanematega 1-2 korda õppeaastas läbi lapse arenguveestluse. 2-5-aastaste lastega toimuvad arenguveestlused 1 kord aastas, 6-7-aastaste lastega 2 korda aastas (sügisel ja kevadel).

Arenguveestlus on usalduslik lapsevanemate ja õpetajate vaheline arutelu lapse arenguks soodsate tingimuste loomiseks.

Arenguveestlus toimub eelnevalt kooskõlastatud ajal ja veestlusel osalevad lapsevanemad ja rühma õpetajad. Vähemalt üks nädal enne arenguveestlust annavad õpetajad lapsevanematele ankeedi teemade ja valdkondadega, mida arenguveestlusel käsitletakse.

Arenguveestlusel:

- selgitatakse välja lapsevanema seisukohad ja ootused lapse arengu kohta
- antakse tagasisidet lapse arengu ja õppimise kohta
- püstitatakse edaspidised eesmärgid lapse igakülgse arengu toetamiseks

Lapse arengut kirjeldatakse lapsest lähtuvalt, väärtustades saavutatut ning tunnustades lapse toimetulekut, arenemist, positiivseid hoiakuid ja huvi.

Arenguveestluse põhjal vormistatakse kirjalik kokkuvõte.

## 8. Õppekava uuendamise ja täiendamise kord

Eralasteaed Naba õppekava on lasteaia õppe- ja kasvatustegevuse alusdokument, mida vajadusel uuendatakse ja täiendatakse. Õppekava parandus- ja muudatusettepanekuid



võivad esitada kõik pedagoogilise nõukogu liikmed. Paranduste ja uuenduste sisseviimiseks moodustatakse pedagoogidest õppekava arendusgrupp. Uuendused ja parandused kooskõlastatakse pedagoogilises nõukogus. Õppekava kinnitab lasteaia pidaja.